

Oudewijvendagen

(een paragraaf uit ‘de Oude Vrouw en het Weer’)

De relatie tussen de oude vrouw en het weer is te zien in de Provinciaalse zegswijze: *la vièio reguigno* (‘de oude vrouw slaat terug’), wat wordt gezegd van een verergering van de kou, die komt aan het eind van de winter. De drie laatste dagen van Maart worden *li jour de la Vièio* (‘de dagen van de Oude Vrouw’) genoemd.¹ Ook in het huidige Griekenland spreekt men van *οί μέρες της γριάς* ‘de dagen van de Oude Vrouw’, voor de laatste dagen van Maart, die ook in het Nederlands berucht zijn, vanwaar het spreekwoord ‘Maart roert zijn staart’. Ook in Roemenië en Bulgarije kent men deze dagen, in het Roemeens *zilele babelor* ‘de dagen der oude vrouwen’, Bulgaars *babini dni* ‘Dagen van de Oude Vrouw’, ‘de eerste, resp. laatste dagen van Maart’.² In het Albaans is *plakat* of *plyaketă* ‘de oude wijven’ de benaming van de drie laatste dagen van Februari, resp. Maart, die bijzonder koud en stormachtig zijn. Ook in Zuid-Italië komt deze uitdrukking voor, in het Romaans *giurni de la vècchia*, resp. *ècchia* en in het Grieks *mère afse vècchia* ‘de dagen van de oude vrouw’ in de zin van ‘de laatste bijzonder koude dagen van de maand Februari’.³ De in Italië zogenoemde *Giorni della Vecchia* heten in het Frans *les jours de la Vieille*, Catalaans *Dies de la vella*, in het Provinciaals: *li Vaqueirièu* (les jours de la Vachère = melkster), terwijl daar de laatste dagen van februari en de eerste van Maart heten: *Li jour de la Vièio* en *La reguignado* (*ruade*: ‘terugslag [in het weer]’) *de la Vièio*. In Alt-Urgell spreekt men van de *dies de la vella de Romandriu* en in Septmoncel in de Jura van de *jours à la Mairle*, en in de Jura meent men, dat in de *jours de la Vieille* een oude fee door de lucht rent en op de aarde de rijm en de vorst laat vallen.⁴

Die ‘vieja’ komen we ook in andere Spaanse weerregels tegen. Over Januari wordt gezegd: *Enero, / Cuando se hiela la vieja en el lecho / y el aqua en el puchero* (Januari, wanneer de Oude

¹ Rohlfs 1979, 85 naar Mistral, *Trésor* II, 1118. Cf. Paul Meyer, ‘Les jours d’emprunt’, in: *Romania* 3, 1874, 294: Fr. Mistral maakt in *Mireille* toespelingen op een volksgeloof: *Eiça quand la Vièio encagnado / Mando à Febrié sa reguignado* (Maart, toen de Oude Vrouw brutaal was, vroeg aan Februari zijn terugslag); en: *il jour negre de la Vaco* (de zwarte dag voor het kalf). De laatste dagen van Maart of Februari en de Oude Vrouw is overigens een ingewikkelder verhaal als uit de notities van Rohlfs blijkt.

² Rohlfs 1979, 85f naar St.P. Kyriakides, in: *Λαογραφία*, Athene 1922, 397; Papahagi, ‘Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen’, in: *14. Jahresbericht des Inst.f.rum. Sprache*, Leipzig 1908, 117. Harrebomée II, 48 met vervolg: ‘Maar April doet wat hij wil’. Wander 1964, III, 477 n°8: De Märt rôhrt de Stêrt (Ostfries.)

³ Rohlfs 1979, 86; Shainean, Lazare, ‘Les Jours d’Emprunt’, in: *Romania* 18, 1889, 107-127, hier: 108: Roemeens: *Zilele Babei* ‘Jours de la Vieille; of *Babele* ‘les Vieilles’, de eerste 9 of 12 dagen van maart.

⁴ Knapp 1939, 81f o.a. naar RTP XIV, 179. Meyer, a.c., 294: Toen haar schapen waren gestorven, ‘la Vieille, disent les paysans, regimbait, *reguignado*. Depuis lors, cette période tempêteuse porte le nom de *Reguignado de la Vièio*, *ruade de la Vieille*’ [*regimber*: 1. tegenstribbelen; 2. achteruit trappen (met name van een paard); *ruade*: achterwaartse trap; kick-back = terugslag (= wraak)]. Zie Streng 1914, 9: In de Jura kent men de typische zegswijze *Une vieille fée court par le temps*, waarmee men bedoelt, dat een oude fee eind maart of begin april – een tijd, die in de Jura vanwege vaak optredende vorst voor de landbouw nodlottig pleegt te zijn – over de hemel loopt en rijp op de aarde laat vallen (RTP XIV, 179). Zie Mistral 1968, II, 1085: *Vaqueiriéu, vacheiriéu, vacairiéu, bacariéu* (etc.) (cf. Spaans *vaquerillo*, petit vacher). Les jours de la Vachère, nom qui désigne les trois derniers jours de mars et les quatre premiers d’avril, période remarquable par une recrudescence de froid (zie *abrihando, emprunta, reguignado*); tempête de l’équinoxe du printemps, vent violent, giboulée (zie *mascencado*). Proverbe: *Tres de mars, quatre d’abriéu, / Acò soun li Vaqueiriéu*. En: *Amalicia coume un vaqueiriéu*. En *Vaqueiriéu*, à l’équinoxe du printemps, *avén encaro li Vaqueiriéu à passa*, reste encore la queue d’hiver. Na het verlies van haar schapen koopt de oude vrouw 7 koeien en zegt eind maart: ‘*En escapant de Mars et de Marséu / Ai escapa mi vaco e mi vedéu*.’ Maart zegt tegen April: *Ábriéu, n’ai plus que tres jours: presto-me n’en quatre / Li vaco de la Vièio faren batre*.’ (volgt een lijst varianten van de gezegden).

Vrouw in de melk vriest en het water in de kookpot).⁵ En in een zonneliëdje wordt gezegd: ‘*Sol! Sol! / bûta fora ‘l to calor / ven scandeme / va nen scandè coula vejassa / c’ à l’è scondiia drè d’ la pojassa* (Zon! Zon! Verbreid je warmte. Kom me warmen, Verwarm niet het oude wijf, Dat zich achter het bed heeft verstopt)’.⁶

‘Maart roert zijn staart’ is ook in Spanje bekend: ‘*Cuando marzo vuelve el rabo / Ni deja pastor enzamarrado / Ni carnero encencerrado* (Wanneer Maart roert de staart / [is] geen herder zonder mantel / noch ram met klokje omhangen [te zien buiten])’.⁷ In het Catalaans zegt men over Maart: ‘*Març, Marçot, / mata l’ovella i el borregot / i el pastor, si pot* (Maart, maartje, / doodt het schaap en het lam / en de herder, als hij kon).’⁸ En in het Venetiaans: *Marzo marzon, ti me fa morir le piegore e anca ‘l molton* (die me doet sterven het schaap en ook de ram).⁹ Op Malta wordt gezegd: ‘*Marzu Marzelli jahraq il-moxt u r-rixtellu* ‘Maart, lieve Maart, verbrandt de schacht (van het weefgetouw) en de vlaskam.’ Een variant luidt: ‘*Marzu Marzurellu (in-nanna tahraq) jahraq ix-xatba (il-hajt) u r-rixtellu* [Maart, Maartje (de oude vrouw) verbrandt de draad en de vlaskam].’ Op Sicilië wordt gezegd: ‘*Marzi Marzeddu, s’ardi la vecchia cu tuttu lu rasteddu* (= tirabrace di legno); *Marzu scòrcia la vecchia ‘ntra lu jazzu; Marzu scòrcia li vecchi; En abril, quemó la vieja el mandil, y en mayo, el escaño*. Op Chios zegt men: ‘*Μάρτης, γδάρτης καί παλουκοκαύτης* (Maart, de viller en de staak verbrander)’.¹⁰ De kou van Maart is spreekwoordelijk en Aquilina heeft op Malta veel spreekwoorden verzameld, die dat uitdrukken: *F’Marzu, il-bard irqiq jidhol fil-ghadam* ‘In Maart doordringt de bijtende wind (kou) de botten.’ *Marzu, il-fart ihossu (ihoss il-bard) f’qarnu* ‘In Maart voelt de os de kou in zijn hoorns’, variant: *Meta Marzu jahqarna il-baqra turina b’qarnha* ‘When March oppresses us (with cold), the cow points her horns at us’, i.e. shakes her head with cold. Siciliaans: *Lu friddu di Marzu si ‘nfilis (or trasi) ‘ntra li corna di lu voi. F’Marzu aqla’ mniehrek u qartsu* ‘In March pull out your nose and wrap it up’, var. *Marzu qala’ mniehru u qartsu* ‘March pulled off his nose and wrapped it up’. It did so to prevent its falling off on account of the very sharp cold: *Marzu jtambar u jqartsu* ‘March beats the drum and wraps it up (his nose).’¹¹ Het weer in Maart is zeer wisselvallig: *Marzu marzelli, (marzerellu), bil-kabozza u bil-kappell* ‘Maart, lieve Maart, met de (draagt) grote jas en een hoed’. (In Maart regent het soms of het is koud, en soms is de zon zeer heet). *Marzu marzelli itajjar ix-xbejbiet b’dellu* ‘Maart, lieve Maart, met zijn schaduw lokt de meisjes weg (van hun

⁵ Knapp 1939, 94.

⁶ Mannhardt 1858, 396 n°3.

⁷ Knapp 1939, 81 naar Josè Maria Sbarbi, *Diccionario de Refranes...*, Madrid 1923, II, 44. Charles de Brosses schrijft over zijn tocht naar Turijn over de Mont Cenis: ‘Het valt me niet moeilijk dit te geloven, wanneer ik merk, hoe koud het nog eind maart in Lombardije is.’ (Peyrot, 32 naar *Lettres historiques et critiques sur l’Italie*, Paris 1799).

⁸ Knapp 1939, 81 naar Amades, 261. Vgl. Wander 1964, III, 477, n°14: *De Merz is der Lammer Scherz* (Schamb. II, 629) (vanwege zonnige dagen); maar ook: Schmerz: Venetier rufen: *März, Märzlein, du machst mir krepiren die Schafe*. Und in Bergamo stimmt man bei: *März, Märzlein, du willst krepiren machen die Zickel und die Schäfel*. (Reinsberg VIII, 98).

⁹ Knapp 1939, 82 naar Christoforo Pasqualigo, *Raccolta di Proverbi veneti*, Venezia 1857, 98.

¹⁰ Aquilina 1972, 563 n°334. Pitre III, 42: ‘e il proverbio vale che il freddo di Marzo è così intenso che la vecchia non sa allontanarsi dal fuoco quasi a pericolo di bruciarsi insieme col tirabrace che gitta nel fuoco’; ID., 48; Knapp 1939, 98; Argenti-Rose II, 1060 n°24. Voor het gebruik van dem. van Maart, cf. Mantuees. *Mars marsòt: tant longh al giòrfan che da nòt* (Tassoni, *Proverbi e indovinelli*, Firenze 1955, 59).

¹¹ Aquilina 1972, 563 n°338; 564 n°340 (Pitre III, 35); n°341; n°342. Vgl. Harrebomée I, 309: *Nooit Maart zoo goed, Of hij sneeuwt een’ vollen hoed*, waartegenover: *Aprilletje zoet Geeft nog wel eens een’ witten hoed*. In het Groningerland wordt wel gezegd: *Meerten snijwotter / Rooms en wijwotter*: sneeuwwater in Maart is wijwater voor de Rooms en. Te Tongeren beschouwt men sneeuw gevallen in Maart goed voor oogziekten (ook in Drente en Groningen). In Gent bewaren veel oude mensen de Maartse sneeuw in flessen als geneesmiddel tegen brandwonden en oogziekte (Laan 1949, 230 & 270).

huis).’ This is courting time for young ladies, aldus Aquilina.¹² De dodelijke kou van Maart blijkt ook uit het Nederlandse spreukje: ‘Kom ik door een maartje, Dan leef ik nog een jaartje, kom ik door april, dan doe ik wat ik wil.’¹³ Van Haver heeft in zijn *Nederlandse Incantatieliteratuur* bezweringen voor de maand Maart opgenomen, zoals *Maart, welkom, mijn vriend, / laat mij liggen, gelijk ge mij vindt* (uit Opwijk). Kinderen kregen op de laatste dag van februari van hun moeder te horen, dat ze de volgende dag bij het ontwaken moesten zeggen: ‘*Welkom maart, sleep mij niet mee.*’ (uit Meise). Uit Aalst is het spreukje: *O meert, pak me toch niet mee met uwen steert*, waaruit blijkt, dat het om de hele maand maart en vooral de laatste dagen ervan gaat. Op 1 maart zetten sommige buitenlieden in Waasland een stoel buiten aan de deur en zeggen daarbij: *Welkom meert, ziet dat ge me niet buiten en djeerd*. Ook zijn hier oude mensen, die al op de avond van de laatste dag van februari een stoel aan de achterdeur zetten om er maart op te laten rusten. De volgende morgen maken ze bij het opstaan een kruis met wijwater en zeggen: ‘*Elk een goede dag. Wellekom meert, dat gij mij niet weg en zeert en tot ten naasten jaar, als ’t God belieft, meert. Dan zet ik u weer een stoel om te rusten.*’ Van Haver concludeert: Maart was blijkbaar een gevaarlijke tijd. Om onheil te voorkomen trachtte men, als tegenover een gevaarlijk persoon, voorkomend te zijn. Maart wordt ‘mijn vriend’ genoemd, krijgt zelfs een stoel. Celis vermeldt dit gebruik voor het Waasland en geeft als reden aan dat men zulks doet om tijdens de maand maart niet te sterven.¹⁴ De Angelsaksen noemden maart *Hreat-monat*, wat ‘rugged month’ betekent, en *Hlyd-monat*, oftewel ‘stormmaand’.¹⁵ In Macedonië wordt de komst van Maart gevierd door scheldwoorden te slingeren naar ‘lamme Februari’ (lam = mank, kreupel, met één been korter).¹⁶ In Eure et Loir wordt gezegd: *si l’hiver ne janvroie, si février ne févroie, mars vient que ne laisse rien*.¹⁷ In de Provence is het: *Mars, faus* (perfide) en *Lou mes de mars, tantost nivo, tantost clar* (nu eens sneeuw, dan weer helder).¹⁸

Bij het spreukje *Meiju l-ibleh (l-imhejjem) t’ommu* ‘Mei is zijn moeders stout of verwend kind (lett. zijn moeders zot)’, verwijst Aquilina naar gezegdes als ‘April doet wat hij wil’: It.: *Aprile, quando piange e quando ride*, met als comm. *April macht was er will*, waarna volgt: It. *Marzo pazzo; Marzo vuol far le sue; Marzo non ha un dì come l’altro* (maart heeft geen dag hetzelfde); Sic. *Marzu, pazzu*; Lecc. *Marzu, pacciu*; Nap. *Marzo è pazzo*; in de March: *Marzo, matto*; Com.

¹² Aquilina 1972, 563 n°335-6. *Marzelli Marzurellu* m.n. dim. form of *Marzu*, a name of endearment, cp. Sic. *Marzu, marzeddu*, vanwaar *marzelli*.

¹³ Molen 1979, 140 naar C. Bakker, *Volksgeneeskunde in Waterland*, 1928, die dit in verband lijkt te brengen met ons ‘kouwe kikkerlandje’ en over het spreukje zegt: ‘Wie kent niet de gezegden...’, een onterechte veralgemenisering, want vrijwel niemand kent het spreukje, zelfs in zijn (Bakkers) tijd, tenzij het op grote schaal werd verspreid door een populair kinderboekje, volksalmanak, kalender of op een tegeltje (tegeltjeswijsheid). Dat ook April gevreesd is, blijkt uit: *Wat Maart niet wil, Dat neemt April* en *Die zich zelve wel bemint, Wachte zich voor Maartsche zon en Aprilschen wind* (Harrebomée I, 18. De koppeling Maart-April ook in: *Zoo menige vorst in Maart, zoo menige dauw in April. Altijd komt Paschen in Maart of April. Maart roert zijn’ staart; Maar April doet, wat hij wil. Maart droog, April nat, Geeft veel koren in het vat. Een drooge Maart en natte April Is den boeren naar hunn’ wil*, zie §2.31).

¹⁴ Haver 1964, 276f n°758-762. Hieraan voegt Van Haver toe: ‘Hij (Celis) heeft blijkbaar niet gedacht aan iets wat hij op andere plaatsen uitdrukkelijk vermeldt, dat maart vroeger de eerste maand van het jaar was. Mogen we dan niet veronderstellen dat deze formules vroeger bescherming voor een gans jaar beoogden? De verandering in de kalender heeft blijkbaar een beperking in de geldigheid van deze formules meegebracht.’ Dit is niet terecht: het gaat louter om maart als laatste maand van de winter. Zie ook Laan 1949, 229f.

¹⁵ Fielding 1945, 84.

¹⁶ Ginzburg 1992, 239 (cf. F. Sokoliček, ‘Der Hinkende in brauchtümlichen Spiel’, in: *Festgabe für Otto Höfler zum 65. Geburtstag*, II, Vienna 1968, 423-432).

¹⁷ Jean Mignot, ‘Li vaquerieu en 2008’, op: <http://cruviers-larnac.blogspot.com>. ‘C’est-à-dire que janvier se doit d’être froid et février pluvieux, sinon les effets de l’hiver surgiront en mars, anéantissant toutes les promesses de récolte.’

¹⁸ Internet: Proverbes en Mars: On l’aura compris, le mois de mars est un mois sur lequel il ne faut pas compter.

Marz fiô d' ôna baltrocca on di 'l p'öv e l'altr' el fiocca; Ven. *Marzo dai novi colori*; *Marzo no g'ha un di come l'altro*.¹⁹ Bij wijze van vertaling uit Wander bij: *Der arge März hat ein böses Herz, / alte Weiber schlägt er auf den Perz / und lässt den Bauern greifen nach dem Sterz*: 'Serben sagen daher: Unbeständig wie der März; die Sicilier nennen ihn närrisch (*Marzu, pazzu*); die Venetier sagen, er habe neun Farben; die Toscaner, sie sei ohne Treu. Auch die Basken sagen: Der März kennt keine Treue, balt weint er, balt lacht er. Und: Der März, der ist ein Nickelskind, jetzt regnet es, jetzt schneit's, bald is es schön, bald Wind. Der März will seine Streiche spielen. Sonne und Wasser, Märzwetter. In Engeland heisst es: Der März hat viel Wetter. In Toscane: Der März hat nicht einen Tag wie den anderen. In Parma: März, Märzlein, drei Tage schlecht und einen gut. In Portugal: März, Märzchen, früh Hundegeschicht und Nachmittag Sommer. In Z.-Italië: Wenn der März wüttet, heizt das alte Mütterchen sogar mit seinen Spinnrocken'.²⁰ Een ander spreekwoord luidt: *Qamar Jannar (Ix-xemx ta' Jannar) johrog (toħrog) ix-xebbiet (it-fajliet) mill-ghar: hasbuh bi nhar* 'De maan (zon) van Januari bracht de jonge vrouwen uit hun grotten: ze dachten dat het dag was'. Natuurlijk wordt de laatste zin weggelaten wanneer het onderwerp de zon is. Dit heeft als variant: *Qamar Jannar ħareg il-bniet mill-ghar* 'de maan van Januari bracht de jonge vrouwen uit hun grotten'. Wordt gezegd van een heldere volle maan in Januari. Hierbij wijst Aquilina op het Italiaanse: *Aprile esce la vecchia dal covile; e la giovine non vuole uscire*; Ven. *April cava la vecia del covil*, Lecce: *Abrile, tie zitella lassa la cammera e tie ecchia lu fucalire*; Pitre geeft de volgende varianten: *La luna di j'nnaru luci comu jornu chiaru*; *La luna di jinnaru scopri 'n terra un triddinaru* (dat je op de grond een *triddinaru*, munt van 3 denari, kunt zien liggen, op Malta een *habba*, gelijk aan 1/12 penny); op Chios: *Tò φεγγάρι τού Γεννάρι παρα λίγο 'μέρα 'μοιάζει* 'De Januari-maan lijkt wel dag'.²¹ Ook kent men op Malta het spreekwoord: *Jannar għarraq (għalaq) in-nagħaġ fil-għar* 'Januari verdronk (sloot op) de schapen in de grot'.²² Een variant luidt: *Mars, bu: zaħzah xalla l-bqar fl-mra:tsaħ* 'Mars, the master of shaking, leaves the cattle in their pens'. Verder wordt gezegd: *Qożżot, qożżot għalik, Jannar*; / *Islifni jumejn, sieħbi Frar. / Jien nisilfek; Int x' issemmihom? / Waħda l-Gandlora, l-oħra San Blas. / Bihom ngħarraq lilek u ngħaġtek ġo l-għar*. 'Fie on you, fie on you, January. Lend me two days, my pal February. I'll lend you. How will you name them? One Candlemas day and the other St. Blas. With them I will drown you and your sheep in the cave.' Kortere varianten zijn: *Qożżot, qożżot għalik, Jannar*; / *Għaddejt bil-bard bla xita / U ħallejtni bin-nghaġ fil-għar* 'Foei, foei jij, Januari! Je ging voorbij met kou maar zonder regen, zodat ik met de schapen in de grot moest blijven'; *Qożżot, qożżot għalik, Jannar, jien u n-nghaġ inqilu fil-għar*, 'Foei jij, foei jij, Januari, ik en de ooien moesten in de grot blijven'; *Qożżot, qożżot għalik, Jannar, jien u n-nghaġiet ġewwa l-għar*; *31 ġurnata fik, 31 ħobza għandi għalik*, 'Foei jij, foei jij, Januari, ik en mijn schapen moesten in de grot blijven; jij hebt 31 dagen, en ik heb 31 broden voor jou'. Volgens de volkstraditie werden deze woorden geuit door een boze herder, die teleurgesteld was omdat Januari zo regenloos was geweest en daarom 'grasloos', zodat hij zijn schapen in de grot moest houden. Januari was zo geërgerd dat hij twee dagen leende van zijn broer Februari en in die twee dagen regende het zo heftig, dat de herder en zijn kudde

¹⁹ Aquilina 1972, 570 n°377 (Pitrè III, 43).

²⁰ Wander 1964, III, 477 n°19 (Reinsberg VIII, 96).

²¹ Aquilina 1972, 554 n°284 naar Pitrè III, 14; *Usi e Costumi* III, 30; Argenti-Rose II, 1056 n°189.

²² Aquilina 1972, 554 n°285 verwijst naar 553 n°276: *Jannar daħħal lilek u lil għajrek ġewwa d-dar* 'January drove you and your neighbor into the house', met var. 2: *Jannar idahħlek fil-għar* 'January drives you into the cave', var. 3: *Jannar idahħal ġol-għar* 'January drives (the cattle) into the cave', met rijmpje: *Qożżot, qożżot għalik Jannar, jien u n-nagħgiet tiegħi ġewwa l-għar* 'Fie on you, fie on you, January, my sheep and I have to stay in the cave'. (*Qożżot*, only known in this context, meaning 'fie', Ned. foei).

verdrongen in de grot. Een vergelijkbaar motief overgebracht naar latere maanden is te zien in het volgende Siciliaanse verhaal: *Marzu cci dissi ad April: Mprestaminni tri jorna, quantu a stu vecchia la fazzu muriri*, en ook: *Marzu si fici 'mpristari tri jorna d'Aprili / pri la vecchia fari muriri. / Dice Marzu ad Apri': 'prestem un di. / Se 'n te ne basta uno, / Te ne presterò due e anche tre, / Ma el primo el vuojo per me. / E sei prestennari non ce presta, / Tutto l'anno ce molesta.*²³

Uit Artas (Palestina) komt het volgende verhaal: De oude vrouw zat in de *wadi* haar schapen hoedend te spinnen. Het einde van Februari was nabij en er was wat regen gevallen. De Bedoeïenen zeiden tegen haar: 'Kom uit de wadi, want de regen kan komen en je wegspoelen.' Ze wou niet naar hen luisteren en bespote de maand Februari. 'O, Februari, jij wilde vent, dát op je hand', waarmee ze een klap met haar spindel bedoelde. Februari krijste wild van woede tegen zijn neef Maart: 'O mijn neef, help me, leen me drie van je regendagen.' 'Drie van jou en vier van mij / En we zullen de wadi laten zingen.' Dus leende Maart drie dagen regen aan Februari en ze overstroonden de vallei en zwiepten het oude wijf weg met haar spindel en haar schapen, recht neer naar de Dode Zee.

Een variant uit Jeruzalem luidt: Het oude wijf (*el ?aju:za*) was blij dat Februari voorbij was, want ze had al haar hout verbrand behalve haar spoel (bobbin winder) en haar spindel. Ze riep: 'Ga weg, Februari, of je wordt geslagen met de wasklopper,' en nog erger, wat ik u zal besparen. Dus hij riep tegen zijn neef Maart: 'O zoon van mijn oom, vier van jou en drie van mij en we zullen de spoel van het oude wijf opbranden.' Maart gaf Februari vier dagen regen en het oude wijf verbrandde haar spoel en de spindel en nog steeds had ze het niet warm. En op de derde dag stierf ze van de kou.

Uit de regio Damas komt de volgende versie: Februari en Maart spanden samen tegen de oude vrouw. Februari zei tegen Maart: 'Maart, mijn neef, drie (dagen) van jou en vier van mij en we laten de spindel van de oude vrouw niet [meer] zingen.' Een andere versie eindigt als volgt: 'en nu zullen we de oude dwingen te ruften (*péter*).' Een derde nog gewaagdere versie voegt toe: 'We hebben in haar gat de steel van de wasklopper geduwd, dus, Maart, o mijn neef, drie dagen van jou en vier van mij en we zullen de oude vrouw buiten werpen.' Een ander spreukje laat daarentegen de oude vrouw Februari verjagen: 'We hebben een eind gemaakt aan Februari door hem met een klap van de wasklopper te doden.' Ook stelt men voor dat Februari vier dagen van Maart vraagt om de oude vrouw te verjagen. Deze geleende dagen, *el mestaqrada:t*, worden gekenmerkt door hevige koude winden. Men noemt ze ook 'de dagen van de oude vrouwen', want ze zijn funest. Maart overrompelt de onervarenen door zijn bruuske stijging van de temperatuur overdag, gevolgd door lage nachttemperaturen, vanwaar het wijze advies: 'Bewaar je grote stukken houtskool voor je oom Maart.'²⁴

Op Malta wordt ook gezegd: *Meta Frar ikollu s-slejjef, ahjar il-didwi joqqhod malgwejjef*, 'Wanneer in een schrikkeljaar Februari een dag of meer te leen neemt, is het beter voor de boer om met de werkloze te blijven.' Variant: *Frar silef jumejn lil Jannar u dahhlu bin-naghag go l-ghar*, 'Februari leent twee dagen aan Januari en dreef hem in de grot met de schapen.' Als hij werkt, zal het allemaal voor niets zijn. Het is een volksgeloof, dat een schrikkeljaar ongelukkig is en gevaarlijk voor de oogst.²⁵ Ook in Duitsland is het gesprek tussen Februari en Januari bekend, waarin Februari tot Januari zegt: '*Hätt' ich das Recht wie du, / Ließ ich verfrieren das Kalb in*

²³ Marchigiano; Pitriè III, 40f. Maart zei tegen April: Leen me drie dagen om de oude vrouw te laten sterven.

²⁴ Aquilina 1972, 555f n°285 naar R. Tresse, *Usages Saisonniers et Dictons sur le Temps dans la Région de Damas*, 18f: 'Cache tes gros morceaux de charbon (de bois) pour ton oncle Mars.' Vgl. Fray n° 9: 'O Cousin March,' (says February) 'Four days from you and three from me (for a severe storm) which will make the old woman burn her spindle.'

der Kuh', of: 'Wenn ich könnt' wie du / Ich schonte nicht das Kind in der Truh / Und das Kalb in der Kuh.'²⁶

In Italy spreekt men van de *Giorni della vecchia* of *Giorni imprestati* voor de drie laatste dagen van maart, die gekenmerkt worden door een plotselinge terugkeer van de kou. Dit is verbonden met een oude sage, volgens welke maart vroeger maar 28 dagen had. Een oude vrouw (*una vecchietta*), die de maand goed was doorgekomen zei: '*Marzo, tanto non mi puoi fare niente, peché oggi è già aprile* (Maart, je kan me niets meer doen, want morgen is het april).' Toen was Maart beledigd, leende drie dagen van April erbij om alsnog een helse kou over de aarde te laten komen.²⁷ De *Giorni imprestati* (geleende dagen) worden ook *Giorni prestati* (uitgeleende dagen) genoemd. De oude vrouw zei op 28 maart: '*domani uscirò a pascolare, tanto oramai siamo in Aprile, e tu non potrai farmi nulla!* Een spreekwoord uit de Romagna luidt: *Dè impresté, o nùval o bagné* (Geleende dagen, of bewolkt of nat worden).²⁸ In Milaan wordt gesproken over *i trii di de la merla*, voor de drie laatste dagen van Januari, die de koudste dagen van de winter zijn en het verhaal gaat over een familie van witte merels, die aan het eind van het verhaal zwart zijn geworden.²⁹ De *Dizionario Leccese* spreekt over de laatste twee dagen van februari en de eerste twee van maart, die hij leent aan Februari om gemene zaak tegen de oude vrouw te maken: '*Giurni de la ècchia* i giorni della vecchia: gli ultimi due giorni di febbraio e i primi due di marzo detto: *Mprèstame do' giurni, frate marzu, quantu biti a sta ècchia cce nni fazzu!* prestami due giorni, fratello marzo, e vedrai che cosa combinerò a questa vecchia!'³⁰

Op Sicilië heeft men het spreekwoord: *Marzu cci dissi ad Aprili: / Mprestaminni tri jurna, / Quantu u sta vecchia la fazzu muriri* (Maart zei tegen April: Leen me drie dagen om deze oude vrouw te laten sterven). Het verhaal hierbij is, dat een Oude Vrouw, toen april aanbrak, spuugde en zei: '*Fuori, Marzo cane!* (Naar buiten, hond Maart!).' De beledigde Maart ging naar April en zei: '*Aprile, vuoi tu farmi un favore? Prestami tre giorni dei tuoi, affinché io possa far morire questa vecchia* (April, wil je me een gunst toestaan? Leen me drie dagen van je, opdat ik die Oude Vrouw kan laten sterven).' April was akkoord en op de eerste april, toen de Oude Vrouw haar schapen naar buiten voerde de berg Pellegrino [nabij Palermo] op, verscheen midden op de dag een donkere wolk, die snel aangroeide en in een mum brak een plensbui los, gevolgd door hagel en sneeuw en de Oude en haar schapen werden bevroren en bedekt door een laag sneeuw. En een lachende Maart riep: '*E questo è Marzo cane!* (Nou zie je Hond Maart!).'³¹ In een andere versie gaat het om een Oude Vrouw die wil trouwen met een knappe jonge man. Maart komt zich

²⁵ Aquilina 1972, 561f n°322: 'When, in a leap year, February takes a day or more on loan, it's beter for the farmer to stay with the idle'; 'February lent two days to January and drove him into the cave with the sheep.' Cremona, o.c., 14; Bonelli explains the proverb thus: *Quando febbraio abbia i suoi cognati (sia bisestile) meglio è per il contadino di starsene a sedere coi poltroni; ogni sua fatica sarebbe vana. L'anno bisestile essende forse tenuto per infausto.* Crowfoot and Baldensperger, *From Cedar to Hyssop: a studie in the folklore of plants in Palestine*, 6 zeggen dat 'in spite of the flowers and occasional blazes of sunshine the last days of February and the first days of March have a special reputation for storminess. They are called the "Borrowed Days".'

²⁶ Jungbauer, in: *HDA II*, 1281, waaruit zou blijken dat februari minder koud is dan januari.

²⁷ Wikipedia naar [Giorni della vecchia in "Almanacco meteo dell'Emilia-Romagna"](#), [meteoman.it](#). Gezegd wordt dat de *Giorni della vecchia* deel uitmaken van een serie periodes die populair bekend staan als de *nodi del freddo*, zoals de *nodo del cuculo* (10 april) en de *nodo di San Marco* (25 april) en de zgn. *maggio francese* (11-12 Mei); vgl. Ned. IJsheiligen 11-14 mei, waarop het zeer koud kan zijn (Van Dale 1984, 1160). Of de oude vrouw zei: '*domani uscirò a pascolare, tanto oramai siamo in Aprile, e tu non potrai farmi nulla.*'

²⁸ Internet: La Cuoca Itagnola.

²⁹ Internet: Francesca Belotti e Gian Luca Margheriti, in: *Milano segreta*, 2008.

³⁰ Internet: Antonio Garrisi, *Dizionario Leccese*, s.v. *giurnu*.

³¹ Shaineanu, a.c., 122f naar Pitre, *Biblioteca della tradizioni popolari siciliane*, III: *Proverbi sic.* 40; IV, 149; zie ook XVIII: *Fiabe e leggende*, 417 n°137: *Marzu si fici 'mpristari tri jorna d'Aprili*.

aanbieden: ‘Als je mij wilt, hoef je slechts vannacht op de dakpannen te slapen en we zullen morgen trouwen.’ Ze deed dat graag. Toen ze op de aangegeven plaats ging slapen, zei de Oude Vrouw: ‘*Pi stasira comu fazzu fazzu, / Dumani assira c’u beddu picciottu m’abbrazzu* (Vanavond doe ik wat ik kan; morgenavond omhels ik een mooie jonge man).’ Maar wat doet Maart? Hij roept April en zegt: ‘*Aprili, Aprili, / Mprestami un jorno di li toi gudiri / Quantu a sta vecchia la fazzu muriri* (April, April, leen me een dag van je genietingen om die oude vrouw te laten sterven).’ April leende hem een dag en Maart liet de Oude Vrouw omkomen, zeggend: *Marzu scòrcia la vecchia ’nta la jazzu* (Maart vilt de Oude Vrouw in haar bed).³² In een versie uit Girgenti bidt Maart God hem nog een dag toe te staan om de Oude Vrouw te laten sterven, maar aangezien ze in leven blijft, bidt hij April hem *tri giorni di rigore e di temporale* af te staan; en zo zijn de drie eerste dagen van April tot op de huidige dag gebleven. In Rovigno wordt gezegd: *Al mis de marso su mare g’uó cumpra la pileïssa par tri deî*, in Toscane: *Marzo ha comprato la pellicia a sua madre, e tre giorni dopo é l’ha venduta* (Maart heeft de pelsjas van zijn moeder gekocht en drie dagen later heeft hij hem verkocht).³³

Op Corsica heeft Ortolì het verhaal van ‘Le Berger et le mois de Mars’ opgetekend. Er was eens een herder met heel veel schapen en ooien. In de winter was hij bang ze te verliezen en hij bad tot de maanden hem goedgezind te zijn. Zijn gebed werd verhoord en de beesten van de herder bleven gespaard. Vooral Maart was gunstig en aan het eind van de maand begon de herder, die niets meer vreesde, te lachen en deze maand te beledigen. Woedend over zoveel ondankbaarheid ging Maart naar zijn broer April en zei hem: ‘*O Aprilu me fratedu, / Impresta tre di li to di, / Par puni lu pastureddu / Li ni vodu fa pinti* (O April mijn broer, leen me drie van je dagen om de herder te straffen, want ik wil dat hij er spijt van heeft). April gaf zijn broer de dagen en Maart verzamelde winden, ziekten, stormen en ontketende die allemaal tegelijk op de ongelukkige kudde. De eerste dag stierven de schapen en de ooien, de tweede de lammen en de derde dag ging alles eraan.³⁴

In Engeland werd over de laatste dagen van Maart gezegd: *March borrowed from April three days, and they were ill* (uit 1646 en 1670). Later werd hieraan toegevoegd: *they kill’d three Lambs were playing on a hill* (1731). Nog later werden de drie geleende dagen als volgt gespecificeerd: *The first o’ them was wind and weet / the second o’ them was snaw and sleet / the third o’ them was sic a freeze, it froze the bird’s nebs to the trees* (1847).³⁵ Het is een verhaaltje geworden in de versie gepubliceerd door Brewer in 1894: *March said to Aperill, / I see 3 hoggs [hoggets, sheep] upon a hill; / And if you’ll lend me dayes 3 / I’ll find a way to make them dee [die]. / The first o’ them wus wind and weet, / The second o’ them wus snaw and sleet, / The third o’ them wus sic a free / It froze the birds’ nebs to the trees. / When the 3 days were past and gane / The 3 silly hoggs came hirpling [limping] hame.*³⁶

³² Shaineanu, a.c., 123 naar Pitri, o.c., 416 n°136: *Marzu e la vecchia*. Shaineanu, 124: ‘Il est curieux que Mars soit en même temps provocateur et vengeur; d’ailleurs, la punition est loin d’être motivée.’ ID., 124: Op Sardinië nemen Januari en Februari de plaats in van Maart en April, evenzo in Calabrië (Pitri, o.c., 419).

³³ Shaineanu, a.c., 124 (*Saggi di dialetto Rovignese*, Trieste 1888).

³⁴ Shaineanu, a.c., 124f naar Ortolì, *Les contes populaires de l’île de Corse*, 3-5. [*Li ni vodu fa pinti*, eerder: ‘die niet spijt/berouw wou doen?’].

³⁵ *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, 3^e ed. 1970, 511 s.v. March.

³⁶ E. Cobham Brewer, *Dictionary of Phrase and Fable*, 1894. Op het internet plaatste Bridget Haggerty: An old ballad tells how capricious March begged generous April for a loan and then rendered the three days awful: ‘The first of them was wind and wet, / The second of them was snow and sleet, / The third of them was such a freeze, / It froze the birds’ claws to the trees.’ In de versie van Waverly Fitzgerald: ‘March borrowed from April / Three days and they were ill / The first was snow and sleet / The next was cold and wet / The third was such a freeze / The birds’ nests stuck to trees.’ En hij voegt toe dat het de Romeinen waren die deze dagen een slechte reputatie gaven. Ze geloofden

De 'borrowed days' waren al eerder in Engeland bekend, want toen koning Jacobus I stierf in het staartje van Maart (the tail end) in 1625 tijdens een storm die de Schotse kust bestookte, klaagde een toenmalige schrijver dat dit nog lang zou worden herinnerd als 'the storm of the Borrowed Days'. Een vroeger document, getiteld *Complaint of Scotland*, heft de klaagzang aan dat 'the boreal blasts of the three borrowing days of March had chased the fragrant flowers of every fruit-tree athwart the fields.'³⁷

Volgens een oude Schotse rijm zijn de laatste drie dagen van Maart 'geleend' van April, in ruil waarvoor Maart beloofde drie jonge schapen te doden. Maar het weer bleek een obstakel en de belofte werd nooit vervuld. Andere referenties naar de 'Borrowing Days' gaan nog verder terug. Zowel een zeer oude kalender van de Kerk van Rome en een boek uit 1548, dat bekend staat als de *Complaynt of Scotland* zinspelen op de dagen aan het eind van Maart als zijnde meer winter dan lente. Wat ook hun oorsprong moge zijn, het lijkt waarschijnlijk dat het natte, winderige weer dat zo vaak voorkomt aan het eind van Maart aanleiding gaf tot het idee dat deze maand wat extra tijd moest 'lenen'. In de Schotse Hooglanden bestaat een oud geloof, dat 12, 13 en 14 Februari 'geleend' waren van Januari en dat het een goed voorteken was voor de rest van het jaar, als het weer zo stormachtig mogelijk was op deze dagen. Maar als ze mooi waren, hoefde men in het voorjaar geen goed weer te verwachten.³⁸ De 'Borrowed Days of February' worden ook door Brewer vermeld met dezelfde weersvoorspelling. Door de Schotten worden deze dagen *Faoilteach* genoemd vanwaar het woord *faoilteach* 'execrable weather' betekent.³⁹ Bij de Highland Schotten dienen de *Faiolteach*, of drie eerste dagen van Februari, voor veel prognostische praktijken. Men zegt dat Februari ze leende van Januari na hem te hebben omgekocht met een geschenk van drie jonge schapen.⁴⁰ Volgens Wikipedia is *Faoilleach* of *Faoilteach*, verengelst tot *Fulteachs*, *futtick*, *furtock*, etc. een term gebruikt in het Gaelic voor de maand januari. Het schijnt een oude term, aangezien het lijkt te komen van *faol* of *faol-chù* 'wolf', een beest dat al eeuwen in Schotland is uitgestorven. De oude Gaels beschouwden het stormachtige weer aan het eind van januari als een voorteken voor het weer van de rest van het jaar. In Lewis viel *Faoilleach* op de vrijdag het dichtst bij drie weken voor het eind van januari en eindigde op de dinsdag het dichtst bij het eind van de derde week van februari. Het werd gezegd drie weken winter en drie weken lente te zijn. Een kortere *Faoilteach* bestond uit de laatste *fortnight* van de winter en de eerste *fortnight* van de lente in de Oude Stijl-kalender, spreekwoordelijk bekend om zijn variabel weer. Soms werd de eerste helft *Am Faoilteach Geamraidh* (winter-faoilteach) en de tweede helft *Am Faoilteach Earraich* (lente-faoilteach) genoemd. Een spreekwoord zegt: 'In Faoilteach, the three furrows side by side should be full of water, full of snow, and full of house thatch' (presumably referring to climate and growth). Een

dat het gevaarlijke dagen waren (fraught with taboos and the specter of bad weather). En Haggerty schrijft: 'Superstitions surrounding the "borrowed days" endured well into the nineteenth century and throughout the British Isles. They were dangerous days, fraught with taboos and the spectre of bad weather.' Stephen Moss (in: *The Guardian*, 30-3-2011) deelt de rijm uit Staffordshire mee: *March borrowed of April,/ Three days, they say;/ One rained, the other snowed,/ And the other was the worst day that ever blowed*. Ook maakt hij melding van een ander 'piece of folklore': 'It is said that towards the end of March there is often a period of fine, sunny and warm weather, which brings the blackthorn into bloom. But once the plant has flowered, the weather then turns cold, a period known as the *blackthorn winter*.'

³⁷ Bridget Haggerty, 'The Borrowed Days' (on internet).

³⁸ The Free Dictionary by Farlex, naar: *Holidays, Festivals, and Celebrations of the World Dictionary*, Fourth Edition 2010 by Omnigraphics, Inc.

³⁹ Brewer (als boven): '[The] 12th, 13th and 14th of February, said to be borrowed from January. If these days prove stormy, the year will be favoured with good weather; but if fine, the year will be foul and unfavourable.'

⁴⁰ Meyer, a.c., 297 (Deze drie dagen hebben volgens de Schotse berekening plaats tussen 11 en 15 februari).

ander spreekwoord zegt: 'For every mavis [zanglijster] that sings in Faoilleach, she'll lament seven times ere spring be over.' John Jamieson heeft het gezegd: 'they wish the *Fuilteachs* in with an adder's head, and to go out with a peacock's tail', d.w.z. stormachtig in het begin en mild tegen het einde.⁴¹

De genoemde zeer oude kalender vermeldt dat de laatste drie dagen van Maart *Borrowing Days* of *Borrowed Days* worden genoemd en bekend staan om hun stormachtig weer, wat wordt verklaard met het verhaal dat Maart drie dagen van April leende: *March said to Aperill / Three days, and they were ill*. De bijgelovige lieden onthielden zich iets te lenen of uit te lenen gedurende deze dagen (uit vrees dat iemand ermee hekserij zou bedrijven). Het vers vervolgt op bekende wijze: *'March said to Aperill / I see three hogs upon a hill; / But lend your three first days to me, / And I'll be found to gar them die. / The first, it sall be wind and weet; / The next, it sall be snaw and sleet; / The third, it sall be sic a freeze, / Sall gar the birds stick to the trees, / But when the borrowed days were gane, / The three silly hogs came hirplin hame.'*⁴²

In Ierland staan de eerste drie dagen van April bekend om hun slechte weer en heten daarom *Laethanta na Riabhaiche*, de *Reehy Days*, de *Borrowed* of *Borrowing Days*, de *Skinning Days* en andere namen. Volgens het oude verhaal *An tSean-Bhó Riabhach*, schepte de oude gevlekte (brindled) koe op dat zelfs de gestrengheid (rigour) van Maart haar niet kon doden, waarop Maart drie dagen leende van April en gebruik van deze makend met verdubbelde furie de arme oude koe doodde en vilde. Sommigen rekenden de dagen in de 'oude stijl'; zo schreef Amnhhlaoibh O Súilleabháin in 1827: 'This the 12th day of April, is the first of the three *days of the old brindled cow*, namely three days which the weather of March took from the beginning of Old April.'⁴³ In delen van Noord-Ierland was het verhaal ingewikkelder met 9 i.p.v. 3 geleende dagen. Het verhaal gaat dat de merel (blackbird), de stone-chatter en de oude grijze koe brutaal waren (bid

⁴¹ Wikipedia 2010. 'Na *Faoiltich* is also used to mean the equinoxes (presumably the vernal equinox). Naar Dwelly, *Gaelic Dictionary*, 1911; Cassie, *Lowland Scots vocabulary*; Jamieson, John, *Dictionary of the (Lowland) Scots Language*. (irishgaelicttranslator.com): the month extending from the middle of January to the middle of February, Irish *faoillidh* (do.), *faoilleach* (do.), holidays, Carnival. The idea is "Carnival" or month of rejoicing; from *faoilidh*. Usually referred to *faol*, wolf: "wolf-month". Cf. *féill*. February in Irish = *mí na Féile Bríghde*. *Faoilteach* or *Fuilteach* fell on the Friday nearest to the three weeks before the end of January, and ended on the Tuesday nearest the end of the third week of February. It was said to be three weeks of winter, and three weeks of spring. Sometimes the first half was called *Am Faoilteach Geamraidh* (Winter Faoilteach), and the second half *Am Faoilteach Earraich* (Spring Faoilteach). Within the ancient Gaelic polytheistic tradition, Faoilteach would have been replaced with Feile Bhrighde, the reason being that the names can also refer not just to seasons but to Feast Days which mark the beginning of Seasons. Feast-Days were divided into two seasons, *Geamhradh* (Winter, the 'dark-half') and *Samhradh* (Summer, the 'light-half'), and between these seasons were four Quarter Days that were based in the pastoral and solar cycles. Quarter Days were occasions for family and communal feasting and celebration, so cementing social solidarity (westernisles.wordpress.com). Hunter 2001, 74: January is call'd *míos marbh* ('dead month'), which is divided in *Fwyliach gabhri* (*Faoilleach geamhraidh*, i.e. *Fwyliach hyemalis* and *Fwyll*. *Fwyliach gavrwiis* ('of winter') is the last 15 days of January. And the first 15 days of Februari is called *Fuilliach errich* (*Faoilleach earraich*), i.e. the *Fuilliach* of the Spring. Both these computed together makes the *mios marbh*. The first three days of March [are called] *Eym scobig na Faoilach* (*àm sgobadh nam Faoilleach*, 'the biting time of the Faoilleachs'), because it's a severe tyme <then> with the Cattle. (uit: 'Notes on the Rites & Customs &c', by Lhuyd); cf. ID., 54 ('A Collection of Highland Rites and Customs'): 'as the most cold Season fourteen days before Candmasse & 14 days after they terme by an irony Faoldach, the loving Season: The 8 days after that, they call Feadag id est the whistling week of cold winds. 8 days after that Gear[r]lshion i.e. curt, unconstant tempests.

⁴² Meyer, a.c., 296 naar R.T. Hampson, *Medii ævi Kalendarium, or dates, charters and customs of the Middle Ages, with Kalendars from the tenth to the fifteenth century...*, London [1841].

⁴³ Bridget Haggerty, 'The Borrowed Days' (on internet). 'Old Style' van vóór de Gregoriaanse Hervorming, waar Engeland lange tijd niet aan meedeed.

defiance) tegen Maart toen zijn dagen voorbij waren en dat hij, om hun brutaliteit te bestraffen, 9 dagen van April leende, 3 voor ieder van hen:

Trí lá lomarthá an loinn	Three days for fleecing the black-bird,
Trí lá sgiuthanta an chlaibhreáin	Three days of punishment for the stone chatter,
Agus trí lá na bó riabhaighte	And three days for the grey cow. ⁴⁴

In Frankrijk in de Provence is het een ingewikkelde zaak: de drie laatste dagen van Februari en de eerste drie dagen van Maart en de drie laatste dagen van Maart en de eerste vier dagen van April kan het weer heel wreed zijn. Lang geleden was er een oude vrouw die spotte met de maand Februari, omdat die niet erg was geweest. Ze zei: ‘*Adiéu, Febrié! ‘mé ta febrerado / M’as fait ni pèu ni pelado* (Adieu, Février! Avec ta gelée tu ne m’as fait ni peaux et pelée)!’ Februari werd boos, ging naar Maart en vroeg hem drie dagen te leen: *Presto-me lèu tres jour, et tres que n’ai, / Péu e pelado ie farai* (Prête-moi trois jours, et trois que j’en ai, je lui ferai peaux et pelées)!’. Dat was de tijd die hij nodig had om zich te wreken. De wind stak op, het vroom dat het kraakte (à pierre fendre). Het werd zo’n verschrikkelijk weer, dat de *bédigues* (schaapjes) van de oude vrouw stierven. De oude beklagde zich enige dagen en besloot toen koeien te kopen. Verre van haar lesje geleerd te hebben schepte onze oude aan het eind van Maart op dat ze haar beesten had behoed en had weten te ontsnappen aan de luimen van deze zo onvoorspelbare maand. De oude vrouw zei tegen Maart: ‘*En escapant de Mars e de marsèu, Ai escapa mi vaco e mi vedèu* (en passant mars et ses jours, j’ai sauvé mes vaches et mes veaux).’ Maart zei toen tegen April: ‘*Abrièu, n’ai plus que tres jour; presto-me n’en quatre / Li vaco de la Vièio faren batre*.’ April was akkoord; een late vorst ‘vermolmde’ (*brouit*) de vegetatie en de *Vièio* verloor haar koeien. Sindsdien kan men gedurende de *jours de la vieille* het geklaag van haar horen in onze velden en men noemt de 3 laatste dagen van Maart en 4 eerste van April *li Vaqueirièu*, ‘les jours de la Vache’.⁴⁵ Een spreekwoord zegt: *En Vaqueirièu avèn encaro li Vaqueirièu a passa* (met de lente-avond resteert slechts de staart van de winter).⁴⁶ Te Nice wordt gezegd: *Abrièu Gentièu /*

⁴⁴ Internet: Naar *Encyclopaedia of the Celts*, naar: *Ulster Journal of Archaeology* 1861-2.

⁴⁵ Meyer, a.c., 294 naar Mistrals notes. Cf. Magali, ‘les jours de la vieille’, op: Tradicioun.org (2005). In regulier Frans luidt de versie: ‘Ainsi, durant ces trois jours, le mistral se leva et devint violent, emportant tout sur son passage, la grêle se mêla aux rafales de vent pour donner un temps si épouvantable que toutes les bédigues de la vieille moururent. La vieille se lamenta quelques jours et décida d’acheter des vaches, bien plus solides selon ses dires que ses bédigues. Vers la fin du mois de mars, elle se vanta d’avoir gardé ses vaches en bonne santé et d’avoir ainsi pu éviter les humeurs capricieuses du mois de mars. Ce dernier se vexa à son tour, et s’en retourna vers le mois suivant, avril, afin de lui demander 4 jours supplémentaires. Des gelées tardives s’abattirent alors sur le hameau, et brûlèrent la végétation. Pour survivre, les bêtes s’entretenaient et périrent. Depuis, durant les jours de la vieille, soit durant les 3 derniers jours de février et les 3 premiers jours de mars, ainsi que pendant les 4 derniers jours de mars et les 4 premiers jours d’avril, on peut encore entendre les plaintes de la vieille dans les campagnes provençales.’ Met de toevoeging: ‘La vieille, la vieio représente la nature en Provence.’ (internet).

⁴⁶ Publié par Miramas: ‘Li Calandro de Crau’. Benvenuto Alex, *La Gaude au Fil des Jours*, 1992: *presto-me en uatre; li vaco de la Vzèio jeren batre*. Het woord *vacqueirou* betekent ‘le vacher’ en houdt vooral verband met de *jours de la Vachère*, die de 3 laatste dagen van Maart en de 4 eerste van April aanduiden, die worden gekenmerkt door een terugkeer van de kou. De *fabliau des vaqueirièu* vertelt op zijn manier de lente-avond (l’équinoxe de printemps) (site: Les Sentiers de La Gaude). Over de *Vièio* wordt gezegd: ‘Tout d’abord, il faut savoir que dans de nombreux dictons provençaux, on parle de la *Vièio*. En fait, la *Vièio* est le nom par lequel le peuple de Provence désigne la nature.’ Ze zegt tegen Februari: ‘*Adiéu Febrié! La febrerado / Noum m’a fa pèu nimai pelado*.’ Die zegt daarop tegen Maart: ‘*Mars, presto-me tres jour, e tres que n’ai, / De pèu e de pelado ié farai*.’ Aussitôt se leva un temps affreux, le verglas tua l’herbe dans les champs, toutes les brebis moururent, et la *Vièio*, disent les paysans, regimbait: *la Vièio requignavo*. Les 3 derniers jours de Février et les 3 premiers de Mars sont ainsi appelés: le jour de la *Vièio* ou la *requignado de la Vièio*. Ook de reputatie van Februari is niet best: *Febrié lou plus court, / Lou plus catièu de tóuti* (Février le plus court, le plus mauvais de tous). Wikipedia vertaalt *la requignado de la Vièio*, met ‘les

Presto-me tres dei tiéu / E li Jarai vèire qu siéu (Avril Gentil / Prête-moi trois de tes jours / Et je leur ferra voir qui je suis).⁴⁷

In een versie uit Mountbovon (Fribourg) heette de oude vrouw Rullion en had een geit en een geitejong. Het was maart en de oude vrouw had geen hooi meer, maar het was mooi weer en het gras groeide. Ze zei toen tegen Maart: ‘*A, a, mâ, ma txivra e mon tsëvri xon envernâ!* (Ah, ah, Mars, ma chèvre et mon chevreau n’ont plus à craindre l’hiver).’ Maart antwoordde haar: ‘*Trê dza de mâ e trê dza d’avri / Farân crevâ la txivra e ton tsëvri* (Drie dagen van mij en drie van April zullen je geit en je geitje laten creperen).’ Daarop kwam een zeer slechte tijd en sneeuw, zodat de arme oude gedwongen was het bos in te gaan sparretakken en klimop te zoeken om haar geit en geitje te redden. Ook hier kent men het gezegde: *La dza a la vîllë xon pâ oncó paxâ* (les jours de la vieille ne sont pas encore passés).⁴⁸

Een versie uit Béarnais zegt een rijkwaard op 30 maart: *Mars et Marsiloun qu’é passsat, / Ni braou [taureau] ni baque [vache] nou m’en a coustat* [heeft het me gekost]. Maart zegt daarop tegen April: ‘*Abriou, preste m’en un, preste m’en dus, preste m’en tres; e un qu’en é que haran quotate; touts l’ac haram espernolate* (Et un que j’en ai ça fera quatre, et nous mettrons tout son bétail aux abois).⁴⁹

In Catalonië is sprake van de *dies de la Vella* en het verhaal gaat, dat er eens een oude boerin was in haar *mas du Conflent* (boerderij), die haar kudde hoede en zich realiseerde dat deze Maart-maand afliep en dat hij geen boze dingen had bedreven in haar oogst noch haar kudde. Maar hij wachtte op haar tot 31 maart, wanneer het April wordt, want de maand Maart heeft de reputatie de gekkenmaand (mois des fous) te zijn, een wrede maand. Wie weet wat er in het hoofd van de arme oude vrouw omging? Feit is dat ze Maart begon te bespotten en hem te beledigen. Ze was vergeten dat Maart haar hoorde en dat, gek van woede, hij de maand April riep en hem vroeg hem de drie eerste dagen te lenen. Dus vanaf 31 Maart tot en met 3 April lanceerde hij een offensief van buien (*giboulées de mars: maartse buien*), hagel, sneeuw, vorst, storm, kortom een moordende arsenaal, dat de kudde van de oude vrouw en de oogsten decimeerde.⁵⁰

Els dies de la Vella zijn dus de eerste dagen van April. De oude vrouw zegt op 31 Maart van deze maand: ‘*Mal haja, ara qu’est partit!*’, maar Maart stelt dat niet op prijs en besluit wraak te nemen; hij gaat naar April (*avril gentil*) en vraagt om dagen: ‘*Deixa-mé un, Deixa-mé’n dos, Deixa-mé’n tres, i un que’en tinc faran quatre* (leen me je drie eerste dagen en die van vandaag maakt vier). Met deze vier dagen ging Maart ijselijke windvlagen ontketen, stortbuien, sneeuw en ijs en doodde al de beesten van de oude vrouw, grommend: ‘*Soc el març marçot, que me vengi de tot* (ik ben de boze maart die zich geheel wreekt), *Que mati l’ovella et l’ovellot* (die het schaap en het lam doodt) *i si et descuides a tot i tot i la vora del foc* ([en] zelfs [doordringt] tot jou in de hoek van het vuur).⁵¹

In een versie uit Andalusië wordt de hoofdrol gespeeld door een herder, die een lam (*borrego*) heeft beloofd aan Maart. Als er nog drie dagen van Maart over zijn, besluit de herder niets te geven. Maart zegt: ‘*Con tres dias que me quedán / Y tres que me preste mi compadre Abril, / He*

derniers sursauts de la Vieille qui ne veut pas mourir’, d.w.z haar laatste stuiptrekkingen (naar: Fernand Benoit, *La Provence et le Comtat Venaissin*, Avignon 1992, 228, die de Oude Vrouw koppelt aan de Latijnse godin Anna Perenna ‘symbolisée par une vieille femme qui était fêtée aux ides de mars’).

⁴⁷ Naar: Benvenuto Alex, *La Gaude au Fil des Jours*, 1992 (site: Les Sentiers de La Gaude).

⁴⁸ Meyer, a.c., 295 comm. M. Cornu.

⁴⁹ Meyer, a.c., 297 naar Swainson, *A Handbook of Weather Folk-Lore...*, Edinburgh-London 1873. P.M. ‘soupçonne que le dernier mot du texte [aboïs] est fautif.’

⁵⁰ Jeanne Camps, ‘Les jours de la Vieille’ (Prades 2010): naar ‘*El nostre calendan*’, *Revue Terra Nostra* de Ramon Gual. Spreuk: *Avui, sant Benjami, el primer dels dies de la Vella*.

⁵¹ Jeanne Camps, ‘Les jours de la Vieille...’ (Prades 2011):

de poner tus ovejas al parir.’ En gedurende deze zes dagen liet hij zo’n vreselijke storm en vorst los dat al de lammeren en schapen van de herder stierven.⁵²

De *Jours de la Vieille* zijn ook bekend in Marokko. Een niet uitputtende lijst wordt opgegeven op het internet. Het gaat om 7 dagen, over het algemeen van 27 februari tot 5 maart.⁵³ Bij de Aït Ouaraïn bij Mont Buiblan zijn meerdere versies genoteerd, waarvan slechts een de verstening van de Oude Vrouw meldt.⁵⁴ In de buurt van Fez (bij de Hayaina) wordt de nacht van Januari (= oudjaar) *ha’adjuza* (la Vieille) genoemd (een soort carnaval). Dat is, volgens de boeren, de naam van een oude vrouw die werd meegesleurd door een vloed tezamen met de geiten die ze hoedde.⁵⁵ Bij de Berabers in de Midden-Atlas zegt de Oude Vrouw tegen haar kalf: ‘Ga naar buiten. Januari is vertrokken.’ Januari leende een dag van Februari en verhiel een orkaan die de oude vrouw en haar kalf veel lieten lijden.⁵⁶ De Anjera en de Beni Zeroual (noord of centrum?) kennen de versie van de Oude Vrouw en haar geit en Januari die een dag leent van Februari.⁵⁷ Bij de Guedmioua in de Hoog-Atlas (buren van de Ntifa) bezit de Oude Vrouw geiten en schapen en de aktie heeft plaats eind februari-begin maart. Er is echter geen sprake van een geleende dag; de oude vrouw meent dat de kou voorbij is en gaat naar buiten; ze sterft.⁵⁸ Bij de Demsira aan de zuidkant van de Atlas is de geschiedenis van de Oude Vrouw verbonden met het eind van februari en het begin van maart. Het kalf van de Oude Vrouw sterft als gevolg van één dag vorst, maar Maart noch Februari komen eraan te pas. In een ander verhaal leent Februari een dag aan Maart maar in dit verhaal is weer geen sprake van een Oude Vrouw of kalf. Bij de Seksawa gelooft de Oude Vrouw

⁵² Meyer, a.c., 295f naar Fernan Caballero, *Cuentos y poesias populares andaluces*, 116f (ook te vinden in baron von Reinsberg-Düringsfeld, *Das Wetter in Sprichwort*, Leipzig 1864, 97). Stephen Moss (in: *The Guardian*, 30-3-2011) kent deze versie ook: ‘Oddly, the same story appears in a Spanish folk-tale: a shepherd promised to give March a lamb if he would reduce the strength of his winds, and thereby safeguarding the flocks against harm. But once March had done so, the shepherd refused to hand over the lamb. In revenge, March borrowed three days from April, and used them to produce even fiercer winds in order to pay back the shepherd for his deceit.’ Cf. Shaineanu, a.c. 125, die ook melding maakt van een Portugese versie gepubliceerd door Coelho in *Revista d’Etnologia e de Glottologia*, Lisboa 1880, II-III, 188, getiteld: *Fevereiro e as dias d’emprestimo* (Februari en de geleende dagen).

⁵³ Het statement is algemeen, niet op Marokko betrekking hebbend: het verschilt van land tot land en kan gaan over eind januari-begin februari of eind maart-begin april, zelfs om de eerste dagen van januari. Ze heten ook *Jours d’emprunt* (omdat Maart deze dagen aan Februari leende om de oude vrouw te bestraffen) of *Jours de la Vachère* (naar Shail).

⁵⁴ (WESTE) (VANG1) ... Le Mont Buiblan se trouve au sud de Taza et dans la région de Taza, il y a des mégalithes (NIEL2) ... Les Aït Ouaraïn montrent au sommet du mont Moussa ou Salah, qui émerge de la chaîne du Bou Iblane, une vieille pétrifiée au milieu de son troupeau. (GAPEP p. 32). Jean Mignot: ‘chez les Aït Ouaraïn qui disent que les mégalithes du Mont Buiblan, ou le mont lui-même, au sud de Taza, au Maroc, sont la vieille pétrifiée au milieu de son troupeau.’

⁵⁵ Les femmes disent aux enfants de manger beaucoup ce soir-là sinon la Vieille viendrait leur ouvrir le ventre pour le remplir de paille ... (SERVJ) [vgl. Frau Holle, La Befana, etc.] Légende de la Vieille avec Janvier ... Il faut toutefois remarquer qu’il existe des références à février ou mars dans la légende de la Vieille chez les Hayaina. (GAPEP p. 32). Mignot: ‘A Fez, chez les Hayaina, on parle d’une vieille enlevée avec son troupeau de chèvres par un torrent en crue.’

⁵⁶ L’animal appartenant à la vieille est choisi en fonction de l’élevage local ... veau chez les Berabers en général, et notamment chez les Beni Sadden et les Mejjate. (GAPEP).

⁵⁷ L’animal appartenant à la Vieille est choisi en fonction de l’élevage local ... Il faut toutefois remarquer qu’il existe des références à février ou mars chez les Anjera et les Beni Zeroual. Les Beni Zeroual disent que la mosquée édiflée au sommet du mont Ouddka rappelle la vieille femme qui insulta mars. (GAPEP). De versie van de Beni ouaraïn wijkt niet af (moutons); “la vieille” désigne un jour de mauvais temps (ook bij de Beni sadden, AÏT SEGTHROUCHEN, de BENI MTIR en de BENI MGUILD).

⁵⁸ Les Seksawa, les Frouga et les AïtOuzbir voisins des Guedmioua, on ne connaît pas la légende de la Vieille mais on sait que Février prêta un jour à Mars. (GAPEP).

dat de kou voorbij is en scheert haar schapen, waardoor ze te gronde gaan.⁵⁹ Bij de Ahl-mader op de Vlakte van de Sous wordt verteld over een oude vrouw die haar schapen hoedde en over alles klaagde, over kou zowel als hitte en tenslotte alleen stierf. Bij de Aït sadden (Centre) is het verhaal over de Oude Vrouw, haar kalf en Januari die een dag leent van Februari. Januari kwam terug en gaf een trap na: de Oude en haar kalf stierven.⁶⁰ Bij de Chtouka spreekt men over ‘de geleende dag’. Het lam van de Oude Vrouw sterft van de kou op 1 februari, omdat die dag eigenlijk de laatste dag van januari is. Bij de Nifta tussen de Midden en Hoge Atlas regent het en is het koud op de ‘dag van de geit’. Mensen kijken wel uit om naar buiten te gaan. Het is de dag, die Maart van Februari leende om de Oude Vrouw te doden.⁶¹

Ook een versie uit Selloum, een Kabyle-dorp van de Wilaya de Bouira, is op het internet te vinden. Het heeft de volgende introductie: ‘Dans l’univers culturel berbère, un drame mythique marque de sa forte empreinte Yennayer. Des histoires légendaires sont différemment contées au sujet d’une vieille femme. Chaque contrée et localité ont leur version.’ Volgens de Kabylen ging een oude vrouw op een zonnige dag, in de mening dat de winter voorbij was, de velden in en bespote Januari (Yennayer). Deze baalde, leende twee dagen om te woeden en ontketende om zich te wreken een grote storm, die met zijn enorme vloed de oude vrouw wegspoelde. Bij de Ath Yenni wordt de vrouw weggesleurd terwijl ze melk aan het karnen is. Bij de Ath Fliq leende hij slechts één dag en ontketende een grote storm die de oude vrouw in een stenen beeld veranderde en haar geit meevoerde. Deze dag in het bijzonder wordt met het leenwoord (emprunt) *amerdil* aangeduid. De Kabylen vieren het ieder jaar met een pannekoekenmaal. Het maal van de emprunt *imensi umerdil* was bestemd om de boze geesten te verjagen [vgl. oudjaar]. Te Azazga en te Bgayet (in Algerije) duurde de periode van de oude vrouw, *timgharin* genaamd, 7 dagen. De mythe van de oude vrouw oefende zo’n grote schrik uit op de Berber-boer, dat deze geneigd was zijn beesten helemaal niet buiten te laten in de maand Yennayer.⁶²

Ook in de Roemeense Banat zijn de Oudewijvendagen (Altweibertage) bekend en de gebroeders Schott hebben er een uitgebreide sage over opgenomen in hun collectie. In de Almach (het gebergte, dat het zuidwesten van Zevenburgen scheidt van Hongarije) leefde eens een jong stel, dat gelukkig zou zijn geweest, had niet de moeder van de man bij hen ingewoond. Zij was de baas en gaf haar schoondochter onmogelijke taken als het wit wassen van zwarte schapewol. Het meisje was de hele dag vergeefs bezig, maar tegen de avond kwam Jezus langs met Petrus, die na een kort gesprek verder gingen, waarop het meisje voortging met wassen en ditmaal wittere wol kreeg; ze bleef doorgaan tot ze tegen de ochtend geheel witte wol had. In de ochtendschemering rende ze verheugd naar huis, onderweg enige van de eerste bloemen van het voorjaar plukkend en

⁵⁹ La Vieille des Seksawa est en rapport avec la mansion d'Aldébaran, au début de mai ... L'action se passe en mai car le pays seksiwi s'étage entre 1500 et 2500 mètres d'altitude. (GAPEP). Mignot: ‘Chez les Seksawa, plus au sud du Maroc, on dit que la vieille fit tondre son troupeau trop tôt croyant le froid fini, ce qui contribua à faire périr les moutons.’

⁶⁰ Depuis ce temps, les gens redoutent ce jour-là et évitent de voyager durant le mois de janvier. (GAPEP).

⁶¹ Chez les Nifta, entre Moyen Atlas et Haut Atlas, c'est une chèvre qui remplace la Vieille et Janvier emprunte un jour à Février ... jour qu'il ne rend pas ... On appelle ce jour le "jour de la chèvre" ... chez les Anjera on appelle ce jour, le jour du berger. (GAPEP). Cf. Mignot: ‘Chez les Nifta on parle pour ces jours de fin mars [sic!] du «*jour de la Chèvre*».’

⁶² Ahmed B. (Posté par djamelSlimani). A Fès (au Maroc), lors du repas de Yennayer, les parents brandissaient la menace de la vieille si leurs enfants ne mangeaient pas à satiété: “La vieille de Yennayer viendra vous ouvrir le ventre pour le remplir de paille.” A Ghadamès (en Libye), “Imma Meru”, était une vieille femme laide, redoutée et malfaisante. Elle viendra griffer le ventre des enfants qui ne mangeaient pas des légumes verts durant la nuit du dernier jour de l’année, disaient les parents. Pour permettre aux jeunes pousses d’aller à maturité, l’interdit de les arracher s’applique par “Imma Meru a uriné dessus”.

in haar haar stekend. De schoonmoeder verbeet zich bij het zien van de witte wol en vroeg of een minnaar haar de bloemen in het haar had gestoken. Ze zei ze zelf geplukt te hebben, waarop de vrouw tegen haar zoon zei, dat het tijd was om met de geiten en schapen de bergen in te gaan; en ze beval hem zijn fluit mee te nemen om muziek te maken, waarop zij wilde dansen. De volgende morgen gingen moeder en zoon samen op weg en ze nam uit voorzorg negen pelzen mee, want het kon in het voorjaar nog wel eens koud zijn. Ze gingen steeds hoger en de vrouw kreeg het er warm van en gooide een voor een de pelzen weg. Toen ze de laatste pels had weggegooid, sloeg het weer in ene om. De wind blies heftig en het begon te regenen en te sneeuwen en de geiten en schapen liepen her en der, maar de oude vrouw bleef met haar zoon rustig staan, want ze bevroren. Het speeksel uit zijn mond was tot een lange ijspegel uitgegroeid en de oude dacht dat hij floot en zei: ‘Mijn zoon, hoe kan je nu fluit spelen, terwijl ik van koude bijna verstijfd ben?’ Ze dacht dat het gieren van de wind de muziek van zijn fluit was. Toen verscheen Voorjaar en sprak vol spot: ‘Nu, oude, hoe bevalt je het voorjaar? Waarom dans je niet op het fluitspel van je zoon? Had je dochter het ook niet koud, toen ze een hele dag in de rivier de wol waste? Naderhand vond ze toch bloemen op de wei!’ Daarop verzwoond Voorjaar weer en de oude vrouw zag dat haar zoon met de hele kudde reeds van de kou verstijfd en dood was. Toen verloor ze alle moed, werd stijver en stijver en stierf tenslotte ook. Ze werd met haar zoon en de kudde tot stenen, die nog heden te zien zijn in de Almasch. Aan de voeten van de oude vrouw stroomt een bron en de zoon heeft nog steeds de vermeende fluit aan de mond. Bij de Walachen echter heten nog de eerste negen dagen van Maart, wier fraaie weer de oude met haar zoon en haar negen pelzen het gebergte ingelokt hadden, de Oudewijvendagen en hun bui dient niemand te vertrouwen.⁶³

In de aantekeningen van de heruitgevers Rolf Brednich en Ion Taloş wordt bij dit verhaal verwezen naar AT 368C*.⁶⁴ Dit type wordt *Baba Dochia* genoemd: Wrede stiefmoeder zendt stiefdochter in Maart naar de rivier om wol schoon (dit moet zijn zwarte wol wit) te wassen (een onmogelijke opgave!) Twee zwervenden – Jezus en Petrus – helpen haar. Ze brengt de eerste bloem [van het jaar]. De boze schoonmoeder (i.p.v. de door Thompson vermelde ‘Stepmother’) wordt zo op het verkeerde been gezet en gaat met haar zoon (= de herder van Thompson) de bergen in en bevriest tot steen.⁶⁵ Ook de typen 368A* en 368B* hebben met de Oude Vrouw van doen in wie we Rohlf’s *Vetula* te zien hebben. Type 368A* heet: *Old Woman (Monster, wat duidt op het boosaardige karakter van de Vetula) Entices and Punishes Lazy Spinning Woman*, zoals Frau Holle doet.⁶⁶ Hierbij sluit AT368B* nauw aan: *Holy Friday, Tuesday, Thursday*. Een oude vrouw straft de meisjes, die spinnen op hun Heilige dag of niet genoeg hebben gesponnen in de winter.⁶⁷ Volgens Schott wordt de vrijdag (*vineri*, d.i. veneris dies) bij de Walachen vooral door de vrouwen geheiligd, door de meesten zelfs meer dan de zondag. Op deze dag werkt men niet met een scherp werktuig, zoals een naald of schaar. Hij merkt erbij op, dat deze en de beide

⁶³ Schott 1975, 289-292, door Arthur Schott kort na zijn aankomst in Oravița (1836) opgetekend van een oude Walachische, Florika, die hij leerde kennen door bemiddeling van zijn landgenoot, Karl Knoblauch, die hem op de schat aan sprookjes en vertellingen van de vrouw opmerkzaam maakte en ook voor vertaler optrad, aangezien Schott op dat moment het Walachisch nog niet verstond (ID., 322). Shaineanu spelt de bergnaam Amlaş. Hij koppelt met het nieuw-Griekse sprookje van ‘De Twaalf Maanden’ (Megas 1978/1965, 46-51 n°20) = AT 480: de arme zus prijst alle maanden en wordt beloond; de rijke zus klaagt over alle maanden en wordt bestraft.

⁶⁴ Schott 1975, 331.

⁶⁵ Thompson 1961, 128, gebaseerd op 7 Roemeense varianten.

⁶⁶ Thompson 1961, 127, met de toevoeging: ‘Kills hunter and hounds’ (een erg krappe aanduiding), gebaseerd op 6 Roemeense varianten.

⁶⁷ Thompson 1961, 128, naar 4 Roemeense varianten (zie §3.5.6b).

andere heiligste dagen, woensdag en zondag, als weldadige, lotskundige moeders opgevoerd worden: *Maica Mercuri*, *Maica Vinere*, *Maica Dumineca*.⁶⁸

Over *Baba Dochia și Mărțișorul* wordt gezegd: De periode tussen 1 en 9 (of 12) maart staat bekend in het volk onder de naam *Zilele Babei Dochia* oftewel *Zilele Babelor*. De eerste dag (1 maart) wordt *Baba Dokia* (= *Dochia*) genoemd. Volgens de Oostenrijker Sulzer, die eind 18^e eeuw een soort beschavingsgeschiedenis van Roemenië schreef, vierten de Roemenen op 1 maart het feest van de matrones, de *Matronalia*; ze noemen deze dag en de daarop volgende de ‘Dagen van de Oude Vrouw’, hetgeen het *Festum matronarum* van de Romeinen zou zijn, al vierden de Romeinen geen plechtigheden op die dagen, die bovendien aan het eind van de maand plaats hadden. Volgens Sulzer zijn ze niets anders dan de ‘winter van de oude vrouwen’, een tegenhanger van het bekende Duitse *Weibersommer* (= *Altweibersommer* = Sint Maartenszomer, Indian summer, zomerse dagen laat in het jaar).⁶⁹ Deze dagen zouden volgens M. Alexandri ‘dagen van de oude vrouw’ heten omdat ze even ‘onverdraaglijk zijn als een oude vrouw die voortdurend ruziet, die huult en niemand met rust laat’.⁷⁰

In Boekarest is het verhaal van *Baba Dokia*, dat ze enige schaapjes bezat en ermee de berg opging tijdens deze eerste dagen van maart. Maart zei haar, dat ze te vroeg was, maar ze gaf hem een spottend antwoord. Ze leende 9 pelzen en ging de berg op. Om de belediging te wreken liet maart een ijzige kou neerdalen met regen die in ijzel veranderde. De oude vrouw trok iedere dag een extra pels aan; desondanks, op de negende dag, bevroor ze tezamen met al haar schapen op de bergtop. Op de Bucegi, een van de vertakkingen van de Karpathen, bevindt zich een rots genaamd *Babele* (de Oude Vrouwen). Ter verklaring van deze naam vertellen de herders aldaar een analoge sage: Tijdens de eerste dagen van maart ging Baba Dokia, een boze en koppige oude vrouw, over de top van de Karpathen wandelen met haar negen geiten. Geërgerd door een lange winter wilde ze persé haar kudde weiden vóór de tijd, zeggend: *Hăi, căpritze, hăi, de-o vrea Dzeu, de n’o vrea!* (Hup, geitjes, hup, met of zonder de wil van God!) [Dezelfde formule als de heksenfliet spreuk!] Maar na 9 dagen over de berg te hebben gedwaald verstijfde de oude vrouw en werd versteend samen met haar kudde op het plateau boven de bron van de Jalomitza, die de herders *Babele* noemen. Aldaar kan men tot op de huidige dag een grote steen zien staan omringd door 9 kleinere stenen, die Baba Dokia en haar kudde voorstellen.⁷¹ Ook bij de bron van de Argeș ligt een steenblok, genaamd *Căprăreasa*, ‘de geitenhoedster’, waarvan wordt verteld, dat er eens

⁶⁸ Schott 1975, 313 met de opmerking ‘Überreste von Göttinnen (Parzen oder Nornen?) haben wir in diesen wirksam eingreifenden Wesen sicher anzunehmen.’ De drie genoemde dagen komen overeen met de opmerking, dat de Walachische meisjes spinnen op maandag (*luni*) en woensdag (*miercuri*) (ID., 312). Het verstenen wordt in Oberröblingen (Thüringen) van Frau Wolle (= Holle) verteld: Tussen Oseleben en het zoutige meer ligt een berg, bedekt met enige honderden stenen. Hier hoedde eens een herder zijn kudde en toen hij ging ontbijten, kwam Frau Wolle de berg op om aan de andere zijde in het meer een bad te nemen. Ze vroeg hem om een stukje brood, maar hij weigerde: wanneer ze iets wilde eten, moest ze arbeiden. Toen veranderde ze hem en zijn kudde door aanraking met de roede in stenen (Waschnitius 1913, 109 naar Sommer, 10) (zie verder §3.2.3).

⁶⁹ Shaineanu, a.c., 109 naar Sulzer, *Geschichte des transalpinische Daciens*, Vienne 1781, II, 57; 314.

⁷⁰ Shaineanu, a.c., 109 naar Alexandri, *Poésies*, III, 190.

⁷¹ Shaineanu, a.c. 109f. Het verhaal over een oude vrouw versteend met haar schapen is al vast te stellen in de tijd van prins Cantemir, d.w.z. aan het begin van de 18e eeuw, toen midden op de Pion (of Ceahlău), een van de hoge toppen van de Karpathen, een versteende figuur te zien was die de geleerde prins als volgt beschreef: ‘In medio montis Czahlou statua conspicitur antiquissima, quinque ulnis alta, vetulam ovibus ni fallor xx cinctam referens, e cujus naturali parte perennis aquae fons profluit... Probabile est, inservisse eam statuam idolorum gentilium cultui, cujus administri solenem habebant, vel naturae, vel magiae artibus aliquid efficere, quo admirationem possint et divinitatis opinionem credulae plebi injicere (*Descriptio Moldaviae*, Bucuresti 1872, 24f). Ook andere versteningsverhalen zijn te vinden: In Valachie (dist. Mehedinți) bevindt zich ook een rots met menselijke trekken, genaamd *Babe*, zijnde twee vrouwen versteend door Petrus.

een oude vrouw was, die, na het sluiten van een weddenschap, eropuit ging in de winter, naar een of andere plek. Er stak een regen en storm op, zo heftig, dat ze zich er niet tegen kon weren zelfs niet met de pelsjassen waarin ze zich had gehuld. Ze stierf met haar negen geiten en werd veranderd in een blok, die men nog kan zien.⁷²

Rond Cutra, een gehucht in Thessalië niet ver van het dorp Zarcue, in Roemeens Macedonië, wordt ook het verhaal van de geleende dagen verteld en verbonden met een bepaalde rots, die lijkt op een oude vrouw omgeven door haar schapen. Vroeger was de volgorde van de maanden anders (is het verhaal): januari, maart, februari. Toen de laatste dag van maart was verstreken, kwam een oude vrouw 's avonds naar buiten en bespote Maart, omdat hij haar niets had gedaan ondanks al zijn dreigingen. Maart, om haar te bestraffen, bad zijn broer Februari om hem nog twee dagen af te staan. Deze was akkoord en ging hem voor. Daarop verhief Maart stormen en bevestigde de oude vrouw met haar schapen aan de rots, die nog steeds kan worden gezien.⁷³

De Moldavische dichter Assaky publiceerde een ballade getiteld 'Dokia en Trajanus', die op een uit het volk geputte traditie teruggaat. 'Tussen de bebliksemde steen en de voet van de Săhastru [de hoogste berg van Moldavië] staat een rots, die de dochter van een koning is geweest. Deze rotsfiguur Dokia: zij heeft als volk schapen en heerst in de grot van een oude herder. Geen meisje is met haar te vergelijken in schoonheid en intelligentie, haar vader waardig: ze was de dochter van Décébale. Trajanus ziet deze fee en, hoewel victorieus, bemint hij deze schoonheid en voelt zich door liefde onderworpen.' Ze vlucht, vermomt zich als herderin en verstopt zich in de grot, maar Trajanus komt om haar hand vragen en ze bidt tot haar god Zamolxis, die ze smeekt in de naam van haar vader haar niet in de steek te laten, waarop ze op het moment dat Trajanus haar hand wil grijpen verandert in een steenblok.⁷⁴

De Serven spreken van *Babini dni* 'Dagen van de Oude Vrouw', *babini jarci* 'de geitjes van de Oude Vrouw', *Babini pozajmenici* 'geleende dagen van de Oude Vrouw' en van *Babini ukovi* 'de Oude Vrouw met haar schapen vastgeketend' voor de laatste dagen van maart of het begin van april, wanneer er sneeuw of hagel valt. Men vertelt dat een Oude Vrouw haar geitjes op de berg had gevoerd. Toen de noorderwind floot en de sneeuw viel, zei ze: '*Prc Marcu! ne bojim te se: moji jarčići petoroščici!* (Een scheet voor Maart! Ik ben niet bang voor je, noch mijn vijfhoornige geitjes).' Maart werd boos en leende enige dagen van Februari. Hij ontketende sneeuw en ijs en de Oude Vrouw werd versteend met haar geitjes. En ze is nog steeds te zien op een of andere berg als een rots omringd door haar geitjes.⁷⁵

In de Bulgaarse versie, meegedeeld door de gebroeders Miladinov, worden de eerste dagen van april *Babini dni* 'dagen van de Oude Vrouw' genoemd. Deze dagen zijn door de maand april aan maart afgestaan en de reden was een oude vrouw, die op het eind van maart, toen het mooi en warm weer was, zei: '*Cicū kozica na planina / Părdni Martu na bradina!* (Hup, mijn geitje de berg op / Schijt aan de baard van Maart!)' En ze ging met haar geitjes de berg op. Maart was

⁷² Shaineanu, a.c. 111. Het verhaal is vermengd met dat van de weddenschap (dat meestal op jonge meisjes van toepassing is, vgl. Grimm 43: Frau Trude) (een soort initiatie).

⁷³ Shaineanu, a.c. 112 §4. De verdraaiing van de maanden is een onduidelijke zaak, maar het gevolg van de koppeling met Februari van wie de dagen worden 'geleend' (vanwaar deze korter is).

⁷⁴ Shaineanu, a.c. 114. Voor Zamolxis, zie: Eliade, *De Zalmoxis à Gengis-Khan...*, Paris 1970. Van Baba Dokia wordt gezegd, dat ze op de top van de Ceahlău zit, waarvandaan de sneeuw over de velden komt, wanneer de Oude Vrouw haar pelsmantels uitschudt... (ID., 115). De verstening van de mooie Dokia is een combinatie met de transformatie van Daphne, achtervolgd door Apollo. Shaineanu (116) vergelijkt met Niobe, die door Zeus in een standbeeld werd veranderd, dat nog steeds te zien was voor Pausanias op de berg Sipyle (zie Pausanias deel II, boek viii, 2.7, n. 11: Pausanias has seen the stone Niobe, and in fact must have lived in the area. Dat de steen hilde in de zomer wordt door hem ontkend).

⁷⁵ Shaineanu, a.c., 117 (II §1) naar Vuk Karađić, *Srpski rječnik*, s.v. *babini jarci*. De plek is niet aangegeven.

woedend over deze belediging en zei tegen April: ‘*Aprile lile, moj pobratime, pridaj mi tri dni da zgrubamŭ baba!* (April, mijn broer, geef me drie dagen, dat ik deze vrouw toetakel!)’ April gaf ze hem. En hij liet zo’n kou neerdalen, stortbuien en wind, dat de oude vrouw met haar geiten bevroor. Thans wordt nog gezegd dat een oude vrouw en geiten in de gedaante van rotsen zich verheffen in de Shar-Planina oftewel op de berg Shar.⁷⁶

Bij de Slovenen in de Karpathen wordt een zelfde verhaal verteld maar gekoppeld aan de zomer. Bij hen heet de eerste week van september *Babí leto* ‘de zomer van de Oude Vrouwen’ of *Babin mraz* ‘de kou van de Oude Vrouw’ en men vertelt dat een oude heks in die dagen op de berg bevroren is. Volgens Ralston is dit verhaal verzonnen om de aanwezigheid van zekere vrouwenbeelden te verklaren, die gewoonlijk aan het eind van wegen staan in bepaalde plaatsen in Transylvanië. Deze stenen beelden, geplaatst op tumuli, zijn in heel het meridionale deel van Rusland te vinden. Zij staan bekend in de Slavische archeologie als *Kamennaja baba* ‘de oude vrouw van steen’.⁷⁷

Bij de Albanezen heten de laatste 3 dagen van maart en 1 april *Plyaketă* ‘de Oude Vrouwen’. Tot die tijd kan men niet zeker zijn dat de winter voorbij is. Als het dan vriest, wordt het toegeschreven aan de Oude Vrouwen (maar waarom kon Hahn niet ontdekken).⁷⁸

De Arabische historicus Aboelfeda meldt dat de middeleeuwse Grieken de 7 dagen van 27 februari tot en met 5 maart ‘Dagen van de Oude Vrouw’ noemden.⁷⁹ In heel Griekenland is het verhaal verbreid van ‘De Oude Vrouw en haar kudde’, die bij de komst van de lente uitriep, dat haar schapen en geiten niets meer te vrezen hadden; maar een wrede vorst, die gedurende de nacht neerdaalde, vernietigde al haar beesten.⁸⁰ Volgens een boer op de vlakte van Marathon werd de arrogante oude vrouw in steen veranderd tezamen met haar talrijke kudde en stelde een standbeeld van een vrouw zonder hoofd, die men op de grond zit zitten, de versteende oude vrouw voor.⁸¹ Een vollediger versie is meegedeeld door Politis. Op de laatste dag van maart roept de Oude Vrouw, menend dat al het gevaar voorbij is, arrogant: ‘*Πρίτσι, Μάρτιμον! τα ξεχείμασα τα κατσι, κάκια μου!* (Jippie, Maart, ik heb toch gedurende de winter mijn geitjes onderhouden!⁸²)’ De verongelijkte Maart leende nog een dag van Februari en dwong de Oude Vrouw door een extreme kou zich te verbergen onder de kaasketel en versteende haar in deze houding tezamen met heel haar kudde. Een spreekwoord luidt: ‘*Ο Μάρτης έβαλε τη γρηα (ή τὸ βοσκό) μέσ’ τὸ καζάνι* ‘Maart zet de Oude Vrouw (of de herder) in de ketel.’⁸³ In Arkadië, zo’n 3 uur [lopen] van Tripolitza toont het volk op een berg de versteende schapen van de Oude Vrouw. In Samothrace meent men dat de locale stenen bassins in de vorm van geiten vroeger deel uitmaakten van de kudde van de Oude Vrouw.⁸⁴

⁷⁶ Shaineanu, a.c., 117f (II §2) naar Miladinovci, *Bălgarski narodni pêsni*, 523f.

⁷⁷ Shaineanu, a.c. 118 (II, §3) naar Ralston, *Songs of the Russian People*, 254.

⁷⁸ Shaineanu, a.c. 118 (II §4) naar Hahn, *Albanesische Studien*, 155.

⁷⁹ Shaineanu, a.c. 118f naar Du Cange, s.v. *vetula*: ‘Abulfeda ait apud Graecos sextum et vicesimum mensis Februarii esse principium *dierum Vetulae*, eosque esse septem...’

⁸⁰ Shaineanu, a.c. 119 naar Schmidt, *Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder*, 123.

⁸¹ Shaineanu, a.c. 119 naar Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*, Oxford 1825, II, 207-209 (On assura en même temps à Chandler que les rochers, dans cette région, vus d’un certain point, auraient l’apparence de brebis et de chèvres dans leur parc).

⁸² Vert. van: ‘Chouette, Mars, j’ai tout de même entretenu pendant l’hiver [lett. overwintering] mes chevreaux!’

⁸³ Shaineanu, a.c. 119 naar Politis, *Μελέτη ’επι τοῦ βιοῦ των νεωτέρων Ἑλλήνων*, Athènes 1871, 35f; Aug. Mommsen, *Griechische Jahreszeiten*, Schleswig 1857, I, proverbes météor. n°42f.

⁸⁴ Shaineanu, a.c. 120, die verder melding maakt van een *Bergerie de la Vieille* (της Γρηας τὸ μανδρι) op de vlakte van Marathon (resten van een bouwsel van Herodes Atticus, nabij het dorp Branás), evenals van een *Parc de la Vieille* (της Πώπινας ἡ μάνδρα) op het eiland Thasos waar de Oude Vrouw Pópina wordt genoemd. Ook wordt de naam *Linge de la Vieille* (της Γρηας τα πανιά) gegeven aan enige strepen (raies) op de rotswand (zie §2.15: heksen

Bij de Turken noemt men de kou van de laatste vier dagen van februari en de eerste drie van maart *Berd ul-'ağuz* 'de kou van de Oude Vrouw' en verteld wordt over een oude vrouw die van de kou stierf in Constantinopel tijdens die dagen, vanwaar de naam. De naam *Ayan al-ağuz* 'dagen van de Oude Vrouw' geven de Arabieren aan de 7 dagen van de wintersolstice.⁸⁵

Een fantasievolle versie wordt gegeven op het internet ():

La fin de l'hiver est proche, il commence à faire bon; une vieille femme de la vallée (mézigue) décide de sortir son « troupeau » (ma vache et mon veau) ... Elle n'attend pas les autres villageois et s'empresse de mener ses bêtes aux premières pâtures (là haut dans la montagne) ... Sur le chemin, c'est l'ivresse, le bonheur ... la Vieille et ses ouailles sont heureux ... Eux meuglent; elle, elle chante ... ils font des bonds; elle, elle rue ... ils broutent à tire-larigot; elle, elle joue du pipo ... La petite troupe en marche, et en joie, à sa manière, fête le retour du printemps et la mort de l'hiver. Pour les dieux, fêter le printemps quand l'hiver est encore là, c'est un affront ... c'est pourquoi Mars n'est pas content (Mars, c'est le spécialiste des giboulées) ... en effet, c'est lui qui gère cette période de l'année et il a l'impression que la Vieille se fout de lui ... Il décide donc d'intervenir ... De son nuage, il apostrophe la Vieille sur la draille ... il la sermonne; il l'engueule même ... mais la Vieille se rebiffe et lui montre son cul. Mars ne se sentant pas de taille à punir la Vieille, court chez son frère Février pour lui demander de lui prêter quelques jours (ceci afin de prolonger l'hiver) ... Avec les jours empruntés à Février, plus quelques uns des siens, Mars contre-attaque ... Il fait baisser la température, fait neiger, et puis il balance des giboulées sur le troupeau et sur la Vieille ... D'après la légende, la Vieille serait morte de froid et transformée en pierre ... C'est pour ça que les trois derniers jours de Février et les quatre premiers jours de Mars, sont appelés les Jours de la Vieille; c'est pour ça aussi que, de nos jours encore, là-haut, dans la montagne, on voit des rochers aux formes bizarres ... (ces rochers sont les corps pétrifiés de la Vieille et de ses bêtes) ... et c'est pour ça aussi que Février est le mois le plus court de l'année ... (Mars lui a emprunté des jours, mais il ne les lui a pas rendus).⁸⁶

In een artikel uit 1954 van A. Soutou, getiteld 'Toponymie, folklore et préhistoire : Vieille Morte', wordt gezocht naar de achtergrond van de Oude Vrouw, die in namen van plaatsen voorkomt. Een uitdrukking is *battre la bielho* (de Oude Vrouw slaan) hetgeen betekent: 'croiser vivement d'avant en arrière les bras allongés en se battant les flancs de manière à se réchauffer'. Het is aldus Soutou een toespeling op een welbekend gezegde (dicton) van de *jours de la vieille* 'd'après lequel mars ou avril, pour se venger des moqueries qu'ils ont subies, font battre de froid les mains de la vieille *que los mos de la bieillo foren botre*'.⁸⁷

doen de was). Of de 'Oude Vrouw' in plaatsnamen duidt op 'traditions semblables' (d.w.z. de aanwezigheid van het verhaal van de versteende schapen van de Oude Vrouw) is te betwijfelen.

⁸⁵ Shaineanu, a.c. 120 (II §6) naar Zenker, *Dict. turc-arabe-persan*, 623e; Liebrecht, *Gervasius Otia Imperialia*, 182 (voor Hammer over een Turkse kalender; Herbelot, *Bibl. orientale*, s.v. Ağuz).

⁸⁶ Internet: Dans certaines versions, seul le troupeau est pétrifié; dans d'autres versions, c'est la Vieille qui est pétrifiée; dans les versions cévenole et roussillonnaise, enfin ... (*ce sont les versions que je préfère*) ... la Vieille, malgré le retour du froid, se fout de Mars une seconde fois et lui montre son cul; une histoire qui se termine alors par un tonitruant : « bouffe-moi le cul ».

⁸⁷ Soutou, in: *Revue internationale d'onomastique*, 1954, 183-189, hier 187, cf. Veyssier, *Dictionnaire patois-français*. Rodez, 1789, article *bocoyriols*; dicton uit Cubières. In het Nederlands is het *klappertanden*. De plaatsen zijn: le dolmen dit *la Pierre de la Vieille*, sur le Serre de Vieille Morte dans les Cévennes (commune de Saint-Étienne de Vallée Française), *la Maison de la Vieille* dans la Haute-Vienne, *Pisse Vieille* ou *Négobielho*, noms d'une source et d'un gouffre; la plupart de ces toponymes relient la Vieille à la vie quotidienne des habitants d'un terroir. Nombre d'agglomérations ont leur *puech de la Bielho*, leur *claus*, ou leur *parro de la Bielho*, leur *fuon de la Bielho*, et même, dans les régions où de vieilles mines de fer subsistent non loin d'un menhir, leur *ferrussio de la Bielho*.

Herfstdraden

In Nedersaksen is *Hollegarn* de ‘im *Altweibersommer* (1. nazomer; 2. herfstdraden) fliegenden Spinnfaden’ [vandaar ook *Sommerfäden* genaamd]. Rohlfs wijst erop, dat het weer Vrouw Holle is, die (b.v. in Silezië) als voortbrengster van het onverklaarbare natuurverschijnsel wordt aangezien: als spinster schrijdt ze door het land om de vlijt van de meisjes te beproeven. Elders is aldus Rohlfs de oude mythische gedaante aldus gechristianiseerd, dat Vrouw Holle door de Maagd Maria is afgelost. Zo heet de ‘Altweibersommer’ in het Beierse Donaugebied *Marienfäden*, *Mariengarn*, in Italië *filamenti della Madonna*, in Spanje *hilos de la Virgen*, in Frankrijk *fil de la Vierge*. Onder deze benamingen mag men wel een vroeger *filamenti della Vecchia*, *fil de la Vieille* verscholen denken.⁸⁸ In Jülich wordt de ‘Altweibersommer’ ook wel *Marienfäden* genoemd, omdat de Moeder Gods eruit het hemdje voor haar Kind zou hebben gesponnen.⁸⁹ Schrijnen vermeldt de *Oudewijven-zomer*, ook *Allerheiligen* genoemd, alleen als een tijd waarop de zon moet schijnen, wat hij vergelijkt met het enige uren schijnen op zaterdag ter ere van Maria.⁹⁰ In de herfst trekt Maria met de 11.000 maagden door het land en overspint het met zijde, meent men in het Altmühltal en in het Donaual is het Mutter Gnut met de 11.000 maagden en in Passau de Madonna met de elfen, wat namen oplevert als *Mariensommer*, west-Fries: *Unser Fruen Suemer*, Beiers: *Unser lieben Frauen Gespinst*, Duits: *Muttergottesgespinst*, *Marienseide*, *Liebfrauenfäden*, *Frauensommer*, *Garn der hl. Jungfrau*, *Unser lieben Frauen Sommer*, Ned. *Mariendraadjes*, Pools: *lato swieto marćinskie* (= Maria’s zomer).⁹¹ Behalve Maria en Frau Holle wordt ook de *Mondspinnerin* voor de draden verantwoordelijk gehouden (Altmark, Oberpfalz, Zuid-Slavisch): dit is een vrouwelijke tegenhanger van het mannetje in de

⁸⁸ N-SächsWb VI, 489. Rohlfs 1979, 92 (*HDA* I, 354); zie Meckl. Wb. **Sünnenspinster**: personificatie van de Altweibersommer (zie *Sommermäten*, *Mettensommer*). De naam *Altweibersommer* voor het draad is recent, pas in 1807 voor het eerst geboekstaafd door Campe en wordt door Mackensen (in: *HDA* I, 356) vergeleken met de uitdrukking *die alte jungfer kömmt en den aulwiwersommer*, d.w.z. in de ‘nadagen’ of ‘herfst’ van haar leven; in Zwitserland spreekt men van *Witwensömmelerle*, Beiers *Änlsommer*, Tsjechisch *babj leto*, Boheems *babí leto*, *babske leto*, *babj*, Pools *babchie lato*, *babie lato*, Russisch *babje leto*, Hongaars *ven asszonyok nyara*, welke laatste allemaal ‘oudenvrouwenzomer’ betekenen (b.v. *vé*n = oud; *asszony* vrouw, wijf; *nyár* zomer; PoolsWb *babie lato* Altweibersommer). De Franse naam *filets de saint Martin* slaat op de *Maartenszomer*. Andere met de tijd samenhangende namen: *Nachsommer*, *Herbstfäden*, *Spätsommer*, Hongaars *utónyár* [= nazomer], Frans: St. Mauritiuszomer (22-9), Tsjechisch: St. Wenzelszomer (28-9), Vlaams, Hongaars Michielszomer (29-9); Zweeds Brittazomer (8-10), Frans: Dionysuszomer (9-10), Lomb.: H. Theresiazomer (15-10), Brandenburg, Tyrol: Galluszomer (16-10), Grieks, Russ.: Demetriuszomer (26-10), Duits: *Allerheiligensommer* = Zweeds: *Allerheiligenrust* (1-11) (ID., 352).

⁸⁹ Henßen 1955, 240 n°429b naar dhr. Starken uit Vettweiß. Door Frau Cahn uit Drove wordt meegedeeld (n°429a): ‘Wenn et Herres wued, dann floge de Onduchte dörch et Lank. Se wolle de Löck et Obbs vederve; die mahte et Obbs wormstichtig. Et konnt keene se sehn; se hodde Schleiere öm; dröm konnt me se net sehn. Nu wor ose Herrjott des möd on zerreiß enne de Schleiere. Die fleege jetz en Fädde als Sommejar ërom.’ Het ‘zomergaren’ zijn dus de door de Heergod stukgescheurde sluiers van de in de herfst rondvliegende *Onduchte*, die het fruit verderven, maar voor de mensen onzichtbaar zijn vanwege hun sluiers. Hier is het de Heergod, die in plaats van de Wilde Jager op de bosvrouwtjes jaagt.

⁹⁰ Schrijnen 1915, II, 332. Hij vermeldt ook andere nazomernamen: Sint Michielszomer (29 sept.); in oktober moeten er 12 mooie dagen zijn, de *kranenzomer*, omdat dan de kraanvogels overvliegen. Van Dale 1984, 2048: **oudewijvenzomer**: 1. nazomer (sept., okt.) met mooi hogedrukweer, waarin de tuin- en veldspin draden spinnen die door de lucht zweven en in het gezicht voelbaar zijn; 2. door de wind gedragen gespannen draden; herfstdraden. ID., 1079: **herfstdraad**: benaming voor de fijne, zijdeachtige draden die in de herfst over velden en wegen zijn gespannen of in kluwen door de lucht zweven, en die het spinsel zijn van verschillende soorten van kleine spinnen.

⁹¹ Mackensen, a.c., 353f.

maan (die een takkenbos had gestolen): zij heeft het spinverbod overtreden en is daarom naar de maan verbannen.⁹² Ook dwergen worden gezien als de veroorzakers van het weefsel, vanwaar de Zweedse naam *dvärgsnät* 'dwerfniet', terwijl in Nederduitsland het de *Metten* (*Metken*, *Mättchen*) zijn, die de draden spinnen, vanwaar *metjensamer*, foutief in hoogduits omgezet in *Mädchensommer*, mythische wezens, die in het water huizen en met hun lange armen de kinderen in het water proberen te trekken. De naam leidt Mackensen af van Matthias en hij wil in de *metkensamer* 'Matthiaszomer' zien, maar Matthias (een van de 12 apostelen, de vervanger voor Judas), wiens beenderen zich bevinden in Trier, heeft zijn feestdag op 24 februari. Daarentegen heeft Mattheus de evangelist, wiens beenderen zich te Salerno bevinden, zijn feestdag op 21 september.⁹³

In het Engels is herfstdraden *gossamer* [1. fine silky substance of webs made by small spiders, floating in calm air or spread on grass, etc. 2. soft, light, delicate material], ME *gossomer*, *gosesomer*, lett. 'goose-summer'. In dialect (te Craven) zegt men *summer-goose*, volgens Skeat 'named from the downy appearance of the film', ook *summer-colt* genaamd (te Whitby), vercorrumpeerd tot *summer-gauze*; en hij verwijst naar het Duitse *sommerfäden*, Ned. *zomerdraden*, Zweeds *sommertråd*, die allemaal 'zomerdraad' betekenen, maar er is ook het Duitse *mädchensommer*, *der alte Weiber sommer*, en hij concludeert, dat *summer* hier wordt gebruikt in de betekenis van 'summer-film', zodat *gossamer* = 'goose-summer-film'.⁹⁴ Het door de lucht vliegen van de draden levert namen op als *fliegender Sommer*, *Flugsommer*, *Sommerflug*, Deens *flyvende Sommer*, Tsjechisch *babj leto ljeta* (de oudewijvenzomer vliegt rond), 'Herbstflug', 'ziehendes Sommergewebe'. De achterliggende gedachte is het wegvliegen van de zomer. Het weven is verder te zien in namen als *Graswebe*, *Herbstgarn*, Zwitsers *Spinnwubbele*, Frans: *filandres*, Engels *floating cobwebs*, in Altmark *Feldwebe*, *Sommerseide*, *Herbstgewebe*, Tsjechisch 'Spinnwebensommer'.⁹⁵ In een sage uit Krakau worden de heidense goden Lel en Polel [twee broers en met Did zonen van Lada] voor de herfstdraden verantwoordelijk; ze scheurden tijdens het jagen hun kleren, wat lijkt op de draden die bij de achtervolging van 'de oude vrouw' [*vetula*] loskomen. Ook van Maria's mantel, die zij bij haar hemelvaart droeg, kunnen de draden zijn; en Mackensen verbindt dit met de naam *capillitium Veneris*, die in humanistische kringen wordt gebruikt.⁹⁶ Van de herfstdraden wordt gezegd (vrij

⁹² Mackensen, a.c., 354. De sage van de *Mondspinnerin* opzoeken! De identificering van de Metten met de oud-Germaanse Lotsgodinnen (Nornen) is 'jedenfalls abzulehnen'. Deze schijnen zich slechts in Zweden te hebben gehandhaafd als voortbrengsters van de herfstdraden. Het Italiaanse spreekwoord *ve' quant' hanno filato questa notte le tre Marie*, waarmee de draden in het voorjaar begroet worden, berust 'wohl' op jongere legendevoering.

⁹³ Mackensen, a.c., 354; Schaubert & Schindler 1990, 92f, 491f. Op het feest van de H. Mathias (24-2) gingen in Vlaanderen de boeren bij het kriecken van de dag in de boomgaard, schudden er de fruitbomen ofwel riepen ze zeer luid, opdat er ooit komt overal waar de stem weerklonk. In enige dorpen klommen de kinderen in de fruitbomen en ze schreeuwen: '*De H. Mathias bidde ik / hij wil met ooit beschenken mij, / zover in den gaard men hore mij,*' of: '*Mathias, Mathias, / geeft ons appelkens en peerkens.*' (Haver 1964, 300f n°831 naar Celis 1923, 133).

⁹⁴ Hornby 1974, 380: *as light as gossamer; a gossamer veil*, vgl. Ned. ragfijn; Skeat, 181, voor wie *gossomer* of *gossummer* betere spellingen zijn. Volgens Webster, 412 is *goose-summer* early November when geese are eaten, and *gossamer* is most frequently seen. Deze betekenis komt overeen met St. Maartenszomer, evenals de St. Maartensgans, die 11-11 wordt gegeten, vgl. de Franse benaming *filets de saint Martin* (HDA I, 356).

⁹⁵ Mackensen, a.c., 353.

⁹⁶ Mackensen, a.c., 355f. Zijn uitleg van het Engelse *gossamer* wijkt sterk af van Skeat: hij ziet het als identiek met *samar*, *samar* 'sleepkleed' en vertaalt 'Gottes Schleppkleid'. Verdam, 507: *samaer*, *samaris* 'tabbaard'; DAF 528: **samarre** (15^e e.) 'forme prim. de SIMARRE'. Lada is de godin van schoonheid en liefde bij de Russen met een cultcentrum in Kiew. Haar zonen waren Lel (Liefde), Did (de Tegenliefde) en Polel (het huwelijk) en huwenden brachten hen offers. Jaarlijks heeft er (nog steeds in 1874) een feest plaats op donderdag voor Pinksteren, waarbij de meisjes zich bij een rivier of meer verzamelen, ruikers binden van jonge berken met een lint erom en in het water gooien; uit hoe het het lint vergaat leiden ze hun lot als huisvrouw af (Vollmer, 304). Polel is de god van het

algemeen), dat ze geluk brengen aan wiens kleren ze zich hechten; in Zwitserland wordt gezegd, dat wie ze bij zich draagt beroemd wordt. Zieke ogen moet men met de dauw die eraan hangt bestrijken. Ze worden echter ook voor giftig gehouden en vee mag het niet eten. In het Rijnland wordt gezegd: *Aldewiwersommer – Herwst drög*, d.w.z. ze zijn de voorboden van een mooie herfst.⁹⁷ De dichter Rudolf Baumbach schreef in 1881 het gedicht *Frau Holle*, waarin de volgende regels:

Ich weiß von einem Berge
Und einem Schloß darin.
Dort dienen Feien und Zwerge
Der schönsten Königin.
Sie spinnt von güldenem Rocken
Des Spätjahrs fliegenden Lein
Und hüllt in weiße Flocken
Im Winter die Erde ein.⁹⁸

Er zijn ook planten met namen, die hier op lijken, zoals Venushaar (*Adiantum capillus Veneris*), door het volk *Vrouwehaar* en in het buitenland *Mariahaar* genoemd.⁹⁹

Mannhardt heeft hierover het volgende opgenomen uit een zeldzaam boek van Praetorius, *Sacra filamenta Divae virginis, oder Naumburgische plumerantfarbene Seidenfaden* (Halle 1655): Bij Naumburg heeft het op ‘Gründonnerstag’ (Witte donderdag) hoogblauwe zijde geregend. Meerdere akkers waren ermee vol geweest. Het volk meende, dat Maria deze draden gesponnen had. Anderen waren van mening, dat veel schepen, die met deze zijdegaren beladen waren, onlangs waren gezonken en dat de zon dat [garen] opgezogen had.¹⁰⁰ Bij dit laatste past een naam als *Sonnenfäden*, zoals herfstdraden in Baden heet.¹⁰¹

Over de *Holzfräulein* (van wie wel gezegd wordt, dat ze lange gele haren hebben) zegt Mannhardt, dat ze het tere *Miesmoos* spinnen, dat vaak vele voeten lang van de ene boom naar de andere als een touw hangt; want hiervan maken ze hun kleren en daarom schenken ze wonderlijke nooit eindigende kluwens aan hun lievelingen. *Holzfräuleingarn* noemt men de mosdraden (*meisfadn*), die de *Holzfräulein* uit mos spinnen en om de boomtakken als om een haspel winden. Dergelijke takken werden vroeger afgehakt en de draden zorgvuldig bewaard. Want het *Holzfräuleingarn* brengt het huis geluk en zegen.¹⁰² In een Tsjechische sage danst de woudvrouw drie dagen met een herderinnetje, spint haar rokken vol en geeft garen, dat nooit opdraakt.¹⁰³ Ook de wilde vrouw in de rotsholte bij Widrechthausen schonk een dergelijke kluwen

verlangen, een begeleider van Lel, de liefdesgod (ID., 384). De Indiërs noemen de draden *Maruddhvag’a* ‘vlag van de Marots’ (HDA I, 356). De *Maruts* zijn stormgoden, die een belangrijke rol spelen in de Veda’s (de oudste Indische heilige geschriften); ze zijn de vrienden en bondgenoten van de (oppergod) Indra. Ze zijn bewapend met bliksems en donders en ‘rijden op de wervelwind en besturen de storm’ (CDHM 204).

⁹⁷ Mackensen, a.c., 357.

⁹⁸ Hofener 2009, 77 naar Baumbach in Paetow 1956, 240.

⁹⁹ Schrijnen 1915, II, 339.

¹⁰⁰ Mannhardt 1858, 367 n. Hierbij sluit de eerder vermelde opmerking over het door de lucht zeilende schip aan, waaruit het mes naar beneden viel in de trog van zijn vader. Maar met de zijdedraad heeft dit niets te maken.

¹⁰¹ Mackensen, in: HDA I, 352 naar *BadWb.* I, 38f.

¹⁰² Mannhardt 1963, I, 76 + n. 5 (naar Panzer II, 160, 255): Te Münchberg spinnen de *Holzfräulein* het *Muusmoos* van de bomen (Schönwerth II, 378). Of: Hun kleertjes waren van boommos, dat ze van de bomen met een spindel spinnen (ID., 366) (*Muus* = *Mies* = moeras?). Ranke 1910, 169: *Mais* (Baummoos).

¹⁰³ Mannhardt 1963, I, 87 naar Erbens Citanka, 20; Wenzig, *Märchenschatz*, 198; Grohmann, *Sagen* I, 124; vgl. Knappert 1887, 221, die opmerkt, dat de Vicentinische Duitsers een bosvrouw vereren, vooral in de 12 Nachten. De vrouwen spinnen vlas voor haar en werpen het als offer in het vuur. ‘Sie ist der Holda und Bertha vollkommen ähnlich.’ (naar Grimm, *DM*⁴, 359).

aan de boer, wiens vrouw hem bij haar slapend aantrof. De *selige Jungfrau* uit de Lecklahne schonk ter afscheid een dergelijke wonderlijke garenkluwen, toen ze uit de dienst van een boer plotseling vertrok, omdat men haar naam te weten was gekomen.¹⁰⁴ Ook het *Waldweibel*, die door een herder uit Wöhldorf in Thüringen werd gered van de Wilde Jager door het maken van 3 kruizen op een boomstomp, schonk zo'n kluwen, die zijn kracht hield zolang de herder niet vertelde hoe hij eraan kwam.¹⁰⁵ Ook bij een meisje, dat brood gaf aan een *Holzweibel* en daarvoor zo'n kluwen kreeg, hield de kracht op toen ze erover vertelde.¹⁰⁶ Nabij Tarasp in Unterengadin kwamen bij een vlijtige boerin menig winteravond twee mooie meisjes met spinrokkens, die vlijtig hielpen met spinnen; ze sponnen graag van de mooie, gladde vlaswikkels van de boerin en sponnen het gelijk de fijnste zijde. Ze zeiden niets; alleen wanneer de draad brak, zei de ene: 'Faden ab,' en de andere zei dan: 'Knüpf an!' Aan het eind van de spintijd maakte de boerin voor hen een rijk maal van boter, melk, spek, eieren, honing en witbrood evenals rode wijn. Met alle hoevebewoners zouden ook de twee vreemde meisjes deelnemen, maar toen ze de feestelijke uitstalling zagen, trokken ze een treurig gezicht, gaven de boerin een kluwen 'voor haar goede wil' en gingen voor immer weg. De garenkluwen ging nooit ten einde.¹⁰⁷ In het Rosentale nabij Rosegg kwam een boerin thuis van het veldwerk en vond in haar bed een meisje met ongelooflijk mooi haar; het is een van de 'salige Frauen', daar *Salkweiber* genaamd, die wonen in de *Salkhöhlen*. Haar goudhaar was van het bed gegleden en de boerin legde het voorzichtig terug op het bed. Het meisje merkte het, stond op, trok een haar uit haar zware vlechten en gaf die de boerin: 'Zet dit op je rokken en het linnen in je huis zal nooit opraken. Alleen mag je bij het spinnen niet je geduld verliezen.' De boerin ging meteen spinnen en het draad raakte niet op en het linnen was van hoge kwaliteit, zodat de boerin weldra zeer rijk werd. Op een dag echter had ze er geen zin meer in en zei: 'Houd die draad dan nooit op?!' en meteen was het afgelopen, maar ze had genoeg geld voor de rest van haar leven.¹⁰⁸ Eens was een meisje in het Liesertale op een hoge alm op zoek naar verloren gegane geiten verdwaald. Een groot wijf, een *Hadin*, kwam het huilende kind vragen wat er is en gaf haar vervolgens een kluwen garen, waarvan de draad nooit opgaat tenzij ze zegt: 'Nu vind ik het begin nooit.' Ook hier is het taboe het geduld verliezen.¹⁰⁹ Dit is ook het geval bij de kluwen, die een boerin uit Krumpendorf aan het Wörther meer, die, als midden in de winter een Witte Vrouw binnentreedt, haar in haar bed laat slapen en daarbij de lange haren voorzichtig op het bed legt, van haar krijgt, gewikkeld uit haar eigen vlashaar. De

¹⁰⁴ Mannhardt 1963, I, 103 naar Alpenburg, *Alpens.*, 19, 21; Zingerle, 29, 37 (etc.). Mannhardt (154) wijst op de identiteit van de *Seligen*, *witten Wiwer* en *Hollen*, zoals blijkt uit optekeningen uit de 16^e eeuw van Nederrijnse onder mooie bomen en warrige (*kraus* = kroes = gekruld) bosjes wonende geesten, voor welke de namen *selige frauen*, *holden* en *wyße frauen* als synoniemen gebruikt worden.

¹⁰⁵ Ranke 1910, 79f naar Witzschel, *Kleine Beiträge...*, I, Wien 1866, n°221.

¹⁰⁶ Ranke 1910, 170: 'Das Wunderknäuel' uit Voigtland naar R. Eisel, *Sagenbuch des Vogtlandes*, Gera 1871, n. 47. Volgens Ranke, 169 maken de Holz- und Moosleute van Midden-Duitsland hun kleren van groene mos of van de grauwe *Baumbart*, die ze van de takken van oude dennen afspinnen; deze *Baumbart* is ook het nooit eindigende garen, dat ze in veel sagen aan hun weldoeners schenken.

¹⁰⁷ Mudrak z.j. 243 n°294 naar Alpenburg, *Tirol*, 1857, 32 n°10. In de versie van Haiding (1977, 352 n°311) gaat het om 3 zussen, die alledrie een spraakgebrek hebben en eruitzien als de 3 spinsters van Grimm (*KHM* 14). Hun vader verbood hen daarom iets te zeggen, wanneer 's avonds de jongens op bezoek komen. Dan breekt bij de 1^e de draad, waarop de 2^e zegt: '*Odrittn*', omdat ze niet 'abgerissen' kon zeggen, en de 3^e: '*onkneippn*', i.p.v. 'Anknüpfen', waarop de 3^e hen zegt te zwijgen (*dülla-weign*), zoals vader gebood, waarop de jongens, die hen ijverige meisjes waarden, aftaaien. (zie ook BP III, 237: Drie lispelende zusters, al sinds Hans Sachs, 1555).

¹⁰⁸ Mudrak z.j., 277f n°329 naar Graber, *Sagen aus Kärnten*, 1941, 45.

¹⁰⁹ Mudrak z.j., 283 n°335 naar Graber 1941, 40 en 42. Een *Hadin* is een vrouwelijke *Had*, een reus. Hoe het meisje de weg vindt en hoe dat zit met de verloren geiten wordt niet verteld; ook hier gaat de kracht pas verloren als ze een oude vrouw is.

kluwen bleef lang in de familie tot een jonge boerin ongeduldig [!] werd en de kluwen, die steeds 's nachts gewikkeld moest worden (om niet de jaloezie van de burens op te roepen), met een vloek in de bakoven wierp.¹¹⁰

Het tegenovergestelde zien we bij de Romaanstaligen van Zuid-Tirol. In Folgareit is Perht bekend als *Frau Berta, la brava Berta, la donna Berta*, woont in een hol en laat zich door haar dienstmaagden kammen. Vaak komt ze in het dorp en helpt de vrouwen. Bijzonder graag laat ze zich garen en draad geven om kluwens te winden, waarbij ze nooit klaarkomt, omdat bij haar de draad nooit opgaat.¹¹¹ Spinvrouwen komen ook elders voor. In het Groningse Westerwolde lag vroeger een hoogte, genaamd de Spinberg, waar het *Spinwif* huisde. Ze kwam alleen 's avonds tevoorschijn; dan zat ze op de heuvel met haar spinnewiel en spon ijverig hele lange draden, waarin ze jonge mannen probeerde te vangen; maar veel zal ze er niet gevangen hebben, want het was er woest, met bramen en manshoog onkruid. Ook op de Schottershuizer Berg bij Zuidwolde werd 's nachts een witgeklede oude vrouw [*vetula*] gezien, die daar zat te spinnen. (Bij het afgraven van de heuvel werden de resten van een spinnewiel gevonden.)¹¹² In Hoog-Soeren in Gelderland stond vroeger een reusachtige beuk, die van onder hol was, zodat je erin kon staan. Hier zat 's nachts bij een licht een Witte Juffer te spinnen, vanwaar de boom de Jufferboom of ook de Spinboom werd genoemd. In de buurt dwaalde een zwarte hond met vurige ogen. De Juffer zou een schat bewaken, gelegen in het Heidens Gat (= gat op de heide); wie hem bij volle maan weet uit te spitten en daarbij weet te zwijgen, zal hem bezitten. Ook in de buurt van Sannum bij Huntlosen in Oldenburg stond een holle beuk, waarin 's nachts bij een licht een man en een vrouw zaten te spinnen. Ook van hen werd gedacht dat ze een schat bewaakten.¹¹³ Een spinnend spook zat ook bij een eikenwal onder Bergeik. Ook verscheen er een *spinnewief* bij het Spinnevonder in het Ettense Veld. Even buiten Gilze bij het Hellegat zag men bij een vonder (brugje) over een beek een vrouw met een dikke streng garen om de hals, die almaar zei: 'Ik zou naaien, als ik garen had.' Ze had garen genoeg en toch naaide ze niet. Zulk een spinwif weefde draden en zij ving daarin jongemannen; vandaar de vrees, om 's avond of 's nachts haar voorbij te gaan. Het *Spinwifje* zit (in Drente) in het koren als deze te velde staat. Zij pakt de meisjes, die in het koren lopen en spint al het haar af.¹¹⁴

Volgens Rumpf noemt men (in Tirol) door kinderen gesponnen garen *Jungfern- oder Engelsgarn*, met de opmerking: 'Es galt als besonders fein und wertvoll.' Hiermee kan echter geen door kinderen gesponnen garen bedoeld zijn, aangezien ze nog niet goed kunnen spinnen en dus geen fijn en al helemaal geen waardevol garen kunnen maken (kinderen = elfen).¹¹⁵ Waschnitius spreekt van *Jungfern- oder Engerlgarn*, gesponnen door een 6-jarig kind, dat een bijzondere kracht heeft. Dat het toverdraad betreft, blijkt uit, dat het kind, dat het moest maken, er niets van terechtbracht. Toen nam de moeder het vlas, wikkeldde het om de hand van het kind en stak het aan; daarop was herrie buiten te horen en stond Berscht voor het raam en stak haar hand met vijf brandende vingers naar binnen en riep toornig: '*Mit engan vadamta Pfingstaspinna / Müeßen olli*

¹¹⁰ Haiding 1977, 255 n°224 naar Graber, II, 231f. ID., 381: Tot de geliefte figuren van de Alpenlandse volkssagen rekent men de *Wildfrauen*, *Saligen* of *Bergfräulein*. Ze verlenen nooit eindigende geschenken. Hun zingen en spinnen is alom beroemd. In veel activiteiten en eigenschappen komen ze overeen met de wilde mannen, de bergmannetjes en andere wezens. Zo geeft de dwerg de altijd durende *Wocken* vlas, die pas ten einde gaat, als de ontvanger het gebod overtreedt (Kuhn, *NDS*, 243f).

¹¹¹ Waschnitius 1913, 44 naar Schneller, 199. Ze komt met bijzonder voorliefde haar kinderen.

¹¹² Laan 1981, I, 56f naar ID., *Gron. Overleveringen*, I, 29; *Eigen Volk* I, 310; vgl. Laan 1949, 382

¹¹³ Laan 1981, I, 57f naar De Wall Perné, *Veluwsche sagen*, 32-49; Strackerjan I, 187.

¹¹⁴ Laan 1949, 382 naar *Ons Volksleven* 1892, 191; *Eigen Volk* 10, 1938, 262.

¹¹⁵ Rumpf, in: *Fab.* 17, 218 n. 17. De naam *Engelshaar* voor herfstdraden komt voor in Vierlande (*HDA* I, 356).

*meine fünf Fingna brinna!*¹¹⁶ De 6-jarige kinderen zijn ook nodig voor het maken van het zgn. *Nothemd*, o.a. genoemd door Joh. Weier: In de kerstnacht moeten twee onschuldige meisjes van nog geen 7 jaar linnengaren spinnen, weven en een hemd eruit samenstellen (een onmogelijke opgave!). Op de borst heeft het twee hoofden: op de rechterzijde met een lange baard en een helm; en links met een kroon zoals de duivel draagt. Aan beide zijden wordt het met een kruis voorzien. Het hemd is zo lang, dat het een mens van hals tot de middel bedekt. Wie zo'n *Nothemd* in de strijd draagt, is zeker voor steek, houw, schot en ander toeval, vanwaar keizers en vorsten het hoogachtten. Ook barende vrouwen doen het aan om sneller en lichter ontbonden te worden.¹¹⁷ Vee gedijt goed, wanneer het door een door een 7-jarig kind gesponnen garen wordt getrokken. Garen, door meisjes gesponnen, die blonde of zwarte haren hebben en nog geen 8, resp. nog geen 7 jaar zijn, heeft wonderlijke eigenschappen: het eruit gesponnen doek beschermt tegen rheumatiek, jicht en toverij, maakt houw- en schotvast, en laadt men een geweer erop, dan mist men zijn doel niet. In Mecklenburg legt men een dergelijk doek in de wieg van het kind, om zijn schreien te weren; men windt het om zieke ledematen; een dergelijk garen heet *Fraisen-Garn* ('stuipjes-garen'), in Steiermark *Madel-Garn*, dat men het kind tijdens een aanval [van de stuipjes] om de hals wikkelt.¹¹⁸ Garen, dat nooit nat was en gesponnen door een kind onder de 7 jaar, is goed voor jicht, wanneer men het om de hals draagt, tot het vanzelf afvalt. In Guach (Baden) legt men garen gesponnen door een 6-jarig meisje tegen jicht onder patiënten, terwijl de Wenden dergelijk garen om handen en voeten van zieken wikkelt tegen krampen.¹¹⁹ Het fijne spinwerk van de fairies wordt door Kirk in het 17^e-eeuwse Schotland betuigd: *Ther Women are said to Spine very fine, to Dy, to Tossue and Embroyder; but whither it is as manuall Operation of substantiall refined Stuffs, with apt and solid Instruments, or only curious Cobwebs, impalpable Rainbows, and a fantastic Imitation of more terrestriall Mortals... I leave to conjecture as I found it.*¹²⁰

Literatuur

Briggs 1959 = Briggs, K.M., *The Anatomy of Puck. An Examination of Fairy Beliefs among Shakespeare's Contemporaries and Successors*, London 1959

¹¹⁶ Waschnitius 1913, 50 van Frau Antonie Hudler, meierin op de Zehenthoeve bij Neubruck (N-Oostenrijk). Het spinnen heeft hier plaats op een donderdag (*Pfingsta*), wat als een belediging aan Berscht gold. Ook op zondag en zaterdagavond mag niet gesponnen worden. Voor brandende hand, zie verderop. Vgl. In Raetho-Romanië zegt men: Als een vrouw de trouwring niet draagt, krijgt ze in het vagevuur een brandende ring aan de hand (Caminada 1962, 66 naar Decurtins, *Räthoromanische Chrestomathie*. II, 625, 11).

¹¹⁷ Grimm, DS., 274f n°254 naar Joh. Weier, *Von Teufels-Gespenstern*, B. 8, c. 18; Zetlers *Universal-Lexicon*, *Der ungewissenhafte Apotheker*, 650. Toegevoegd is de opmerking: *Contra vero tale indusium, viro tamen mortuo ereptum, a foeminis luxuriosis quaeri ferunt, quo indutae non amplius gravescere perhibentur*. De duivel wordt zelden met een kroon afgebeeld. Een houtsnede uit het *Boek van het Duivelsgeloof* van Eloy d'Amerval (Parijs 1508) toont Lucifer gezeten op het Hellebeest. De kroon, die Lucifer hier draagt, is merkwaardig: er zijn slechts 3 'punten' (die dun en langwerpig zijn) te zien; de vierde zit achter zijn hoorns verstopt (afb. in Zwart & Braun 1981, 76 naar Glasgow University Library). Ook op de afbeelding in de *Rode Draak* en de *Grimoire van Paus Honorius* is het teken van Lucifer, de *Empereur*, een vier-hoornig hoofd (Seligmann 1947, 300f afb. 133).

¹¹⁸ Hünnerkopf, in: *HDA* III, 301 naar Bartsch, 2, 55; Vernaleken, *Alpensagen*, 399 n°76; Panzer, *Beitrag*, 2, 553; Kuhn & Schwarz 459 n°441; Hovorka & Kronfeld, 2, 277; *ZföV* 13, 1907, 118; Van Dale 1983, 482.

¹¹⁹ Hünnerkopf, in: *HDA* III, 301f naar Meyer, Baden, 40 (das Garn beilegen gegen Gichter verwarf schon die Augsbürger Hebammenanweisung von 1738 als Teufelsgaukelei); Schulenburg, 99. 'Vielleicht ist (neben anderen Gründen, s. Kind) dem frühen Garnspinnen auch deswegen so eine gute Wirkung beigelegt, daß die Mädchen recht bald dazu erzogen werden.'

¹²⁰ Briggs 1959, 31 naar Kirk, o.c., 73f.

- Caminada 1962 = Caminada, Christian, *Die verzauberten Täler. Kulte und Bräuche im alten Rätien*, Olten-Freiburg im Breisgau 1962 (= 1961)
- Fielding 1945 = Fielding, William J., *Strange Superstitions and Magical Practices*, Philadelphia 1945
- Ginzburg 1992 = Ginzburg, Carlo, *Ecstasies. Deciphering the Witches' Sabbath*, London 1992 (= 1991 = *Storia notturna*, Turin 1989)
- Grimm, DS = Grimm, Brüder (ed.), *Deutsche Sagen*, 2 delen, München-Leipzig.
- Haiding 1977 = Haiding, Karl, *Österreichs Sagenschatz*, Wien e.e. 1977
- Haver 1964 = Haver, Jozef van, *Nederlandse Incantatieliteratuur. Een gecommeterieerd compendium van Nederlandse bezweringsformules*, Gent 1964.
- Henßen 1955 = Henßen, Gottfried, *Sagen, Märchen und Schwänke des Jülicher Landes*, Bonn 1955
- Knapp 1939 = Knapp, Elisabeth, *Volkskundliches in den romanischen Wetterregeln*. Diss. Tübingen 1939.
- Laan 1949 = Laan, K. ter, *Folklore in de Nederlandse Overleveringen*, Amsterdam 1949.
- Laan 1981 = Laan, K. Ter (ed.), *Nederlandse Overleveringen*, 2 delen Zutphen 1981 (= 1932).
- Mannhardt 1858 = Mannhardt, Wilhelm, *Germanische Mythen. Forschungen*, Berlin 1858.
- Mannhardt 1963 = Mannhardt, Wilhelm, *Wald- und Feldkulte*, Darmstadt 1963 (2 delen).
- P.M. (Paul Meyer), 'Les Jours d'Emprunt', in: *Romania* 3, 1874, 294-297.
- Molen 1979 = Molen, S.J., *Vrijdag de dertiende; bijgeloof en wat erachter zit*, [Spectrum] 1979.
- Mudrak z.j. = Mudrak, Edmund, *Das grosse Buch der Volkssagen*, Reutlingen.
- Peters 2002 = Edward Peters, 'The Medieval Church and State on Superstition, Magic and Witchcraft from Augustine to the sixteenth century', in: Ankarloo, Bengt & Stuart Clark (eds.), *Witchcraft and Magic in Europe: The Middle Ages*, (Vol 3) London 2002.
- Ranke 1910 = Ranke, Friedrich, *Die deutsche Volkssagen*, München 1910 (*Deutsches Sagenbuch*, hgg. Von der Leyen, 4. Teil).
- Raudvere 2002 = Catharina Raudverre, 'Trolldómr in Early Medieval Scandinavia', in: Ankarloo, Bengt & Stuart Clark (eds.), *Witchcraft and Magic in Europe: The Middle Ages*, (Vol 3) London 2002.
- Rohlf 1979 = Rohlf, Gerhard, *Estudios sobre el léxico románico*, Madrid 1979.
- Schott 1975 = Schott, Arthur & Albert, *Rumänische Volkserzählungen aus dem Banat*, Bukarest 1975.
- Schrijnen 1915 = Schrijnen, Jos, *Nederlandsche Volkskunde 1 & 2*, Zutphen [1915?].
- Shaineanu, Lazare, 'Les Jours d'Emprunt ou les jours de la vieille', in: *Romania* 18, 1889, 107-127.
- Thompson 1961 = Stith Thompson, *The Types of the Folktale*, Helsinki 1961; FFC 184.
- Waschnitius 1913 = Waschnitius, Victor, *Perth, Holda und verwandte Gestalten*, Wien 1913.

Woordenboeken

- Aquilina 1972 = Aquilina, Joseph, *A comparative dictionary of Maltese proverbs*, Malta 1972.
- Van Dale 1984 = Geerts, G. & H. Heestermans, *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, Utrecht-Antwerpen 1984 (3 delen)
- Van Dale 1983 = Cox, H.L., *Van Dale Groot Woordenboek Duits-Nederlands*, Utrecht etc. 1983
- Har = Harrebomée, P.J., *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal*, Amsterdam 1980
- Hornby 1974 = Hornby, A.S., *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, London 1974.

Seiler 1922 = Seiler, Friedrich, *Deutsche Sprichwörtkunde*, München 1922.
Skeat = Skeat, Walter W., *The Concise Dictionary of English Etymology*, Ware 1993 (= 1884).
De Vries 1971 = Vries, Jan de, *Nederlands Etymologisch Woordenboek*, Leiden 1971.
Webster = *The New Lexicon Webster's Dictionary of the English Language*, New York 1990
Meckl. Wb. = Wossidlo & Teuckert, *Mecklenburgisches Wörterbuch*, Neumünster 1976 (VI).

Fabula = *Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung. Journal of Folktale Studies. Revue des Études sur le Conte Populaire*, hgg. Kurt Ranke, Berlin 1 (1957).
Eigen Volk = *Eigen Volk. Algemeen Tijdschrift voor Volkskunde en Dialect* 1 (1929).
HDA = *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, hgg. H. Bächtold-Stäubli & H. Hoffmann-Krayer, Berlin 1927-1942 (10 delen).